

Tijdschrift
voor de
Geschiedenis
van de
Kartografie

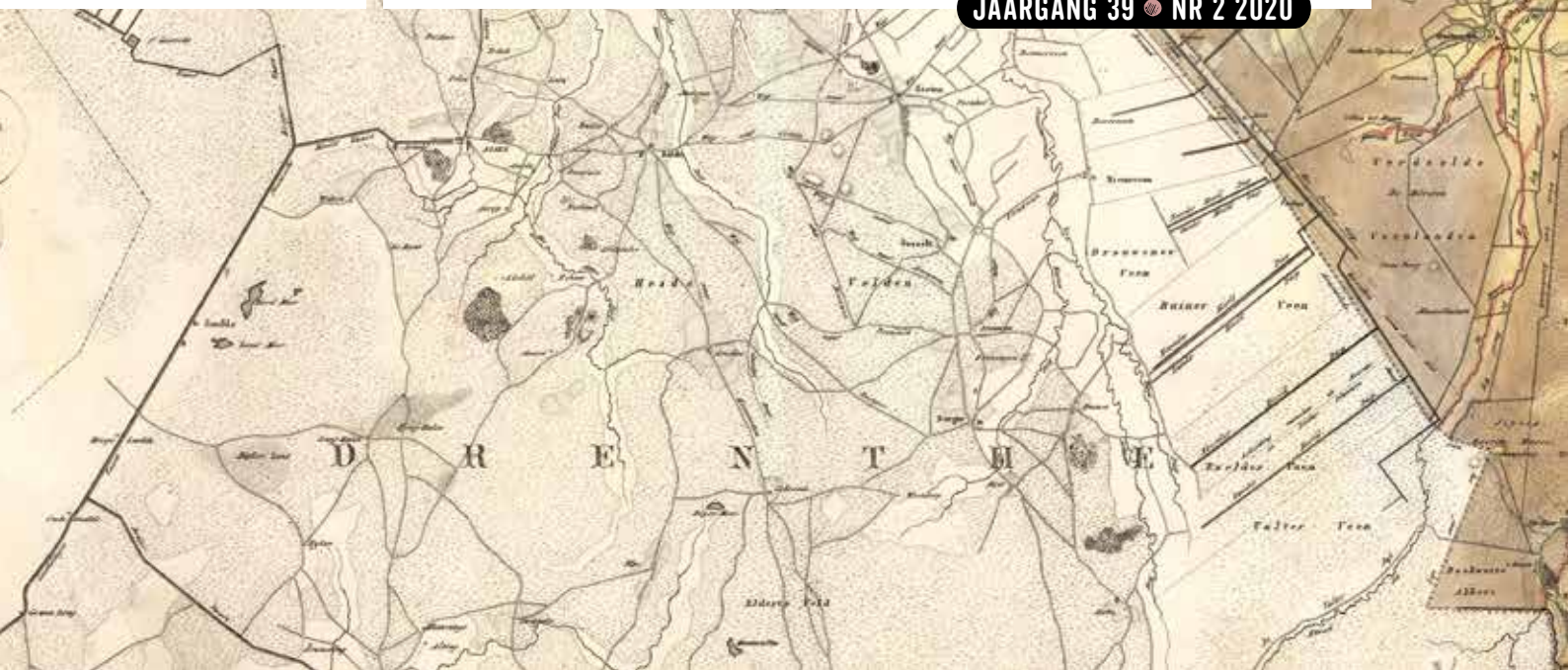
Acker Stratingh en
zijn geologische
kaart van Groningen

Bodel Nijenhuis'
kaarten in context

De stippen van
Jacob van Deventer

Caert THRESOOR

JAARGANG 39 ● NR 2 2020

Een uitgave van de
Barent Langenes Stichting

Redactie Gijs Boink, dr Kees van Grootheest, Ron Guleij, Capt. Hans Kok, dr Ferjan Ormeling, drs Ester Smit, drs Reinder Storm, drs Martijn Storms, Erik Walsmit. Correctie Engelse teksten Francis Herbert (Londen)

Vormgeving Rimke Bartels,
Twin Media bv, Culemborg

Internet <https://caert-thresoor.nl>
(volledige jaargangen met een vertraging van drie jaar; inhoud en samenvattingen vanaf 1982, aanwijzingen voor auteurs)

Secretariaat R. Storm, p/a Allard Pierson | De Collecties van de Universiteit van Amsterdam, Oude Turfmarkt 129, 1012 GC Amsterdam, E-mail: redactie@caert-thresoor.nl

Barent Langenes Stichting Secr.:
E. Heere, Glenn Millerpad 12,
3543 GE Utrecht

Abonnementen en administratie
Abonnementen (alleen per hele jaargang van vier nummers) € 30,00 België € 32,00; Europa (zonder België) € 38,00; buiten Europa € 42,00 Losse nummers € 8,00 (exclusief verzendkosten)
Betaling EU-landen middels bankoverschrijving. Overige landen via Paypal
Opgave van abonnementen, adreswijzigingen en bestellingen van losse nummers aan: Administratie Caert-Thresoor, Mijerstraat 20, 2613 XM Delft, administratie@caert-thresoor.nl
ABN AMRO, IBAN:
NL19ABNA0408579447

ISSN 0167-4994

Copyright Het overnemen of vermenigvuldigen van artikelen is slechts geoorloofd na schriftelijke toestemming van de redactie.

Advertentietarieven Op aanvraag bij administratie@caert-thresoor.nl

De uitgave van dit nummer is mede mogelijk gemaakt door een subsidie van de Stichting Historische Cartografie van de Nederlanden.

Inhoud

JAARGANG 39 • NR 2 2020

Artikelen

3 REINDER REINDERS
**Acker Stratingh en
zijn Geologische kaart
van Groningen, 1837**

11 MARISSA GRIFFIOEN
**Bodel Nijenhuis'
kaarten in context**
Onderzoek naar aantekeningen op kaarten uit de collectie van de Universiteitsbibliotheek Leiden

19 KEES MOLDERS
**De stippen van
Jacob van Deventer**

28 IN MEMORIAM
**Peter H. Meurer (10 april
1951-11 maart 2020)**

Rubrieken

24 Kaartencollecties
in Nederland

28 Varia Cartographica

34 Besprekingen

38 Nieuwe literatuur en
facsimile-uitgaven

BEELD OMSLAG: DETAIL VAN AFBEELDING 7, PAGINA 3
Geologische kaart van de provincie Groningen, 1837. (Allard Pierson Universiteit van Amsterdam; bruikleen KNAG).

ACKER STRATINGH EN ZIJN GEOLOGISCHE KAART VAN GRONINGEN, 1837

© REINDER REINDERS ©

Aan het eind van de achttiende eeuw lag de stad Groningen nog binnen de zeventiende-eeuwse verdedigingswerken op het noordelijke uiteinde van de Hondsrug. In die tijd verzamelden Groningers al zwerfstenen en fossielen op de Hondsrug en de Zwitserse geoloog Jean de Luc beklom in 1778 de Martinitoren om te kijken of hij de berg kon zien waar de zwerfstenen vandaan kwamen. De interesse voor geologie vormde de basis voor vroege geologische karteringen die in 1825 begonnen en resulteerden in de publicatie van een geologische kaart van de provincie Groningen in 1837, de eerste regionale geologische kaart die in Nederland is verschenen.

Gozewinus Acker Stratingh was de redacteur van deze kaart en zijn gegevens over de kartering – kaarten, aantekeningen en brieven – zijn onderdeel van het archief Acker Stratingh in de Groninger Universiteitsbibliotheek (zie afbeelding 1). Dankzij de kaartcollecties, archieven van genootschappen en het archief van de Provinciale Commissie van Onderwijs in

Groningen was het mogelijk om een ‘biografie’ van de kaart van Acker Stratingh te schrijven.¹ In dit artikel zullen we ingaan op de problemen die zich in de jaren twintig en dertig van de negentiende eeuw voordeden bij het organiseren van een geologische kartering, het vaststellen van de grondsoorten, het maken van een geschikte 1:50.000-basiskaart voor de kartering, het kiezen van de kleuren en het samenstellen van de definitieve kaart.

1

1 Gozewinus Acker Stratingh (1804-1876). (Groninger Archieven).

PROF. DR. H.R. REINDERS (1941), is oud-hoogleraar archeologie van Eurazië aan de Rijksuniversiteit Groningen. Van 2002 tot 2006 was hij directeur van het Groninger Instituut voor Archeologie.

2

2 Kaart van de provincie Groningen met grondsoorten, samengesteld door Grimmius, 1826. (Groninger Archieven).

3 Kartering van de grondsoorten in het gebied tussen Delfzijl en de Punt van Reide door Prenger, 1825. (Bijzondere Collecties, Universiteitsbibliotheek Groningen).

ONDERZOEK, INITIATIEVEN EN SAMENWERKING

Na het Napoleontische tijdperk werden aan universiteiten in Nederland nieuwe leerstoelen in de natuurwetenschappen ingesteld, naast de bestaande leerstoelen voor natuur- en scheikunde. In Groningen werd Theodorus van Swinderen benoemd tot hoogleraar Natuurlijke Historie en Jacob Uilkens tot hoogleraar Landhuishoudkunde, een negentiende-eeuwse term voor landbouwwetenschap. Aan de universiteiten worstelden studenten en professoren met het Latijn, de taal die bij de colleges en het schrijven van een proefschrift gevoerd werd. In Groningen werden alleen de colleges Natuurlijke Historie en Landhuishoudkunde in het Nederlands gegeven.

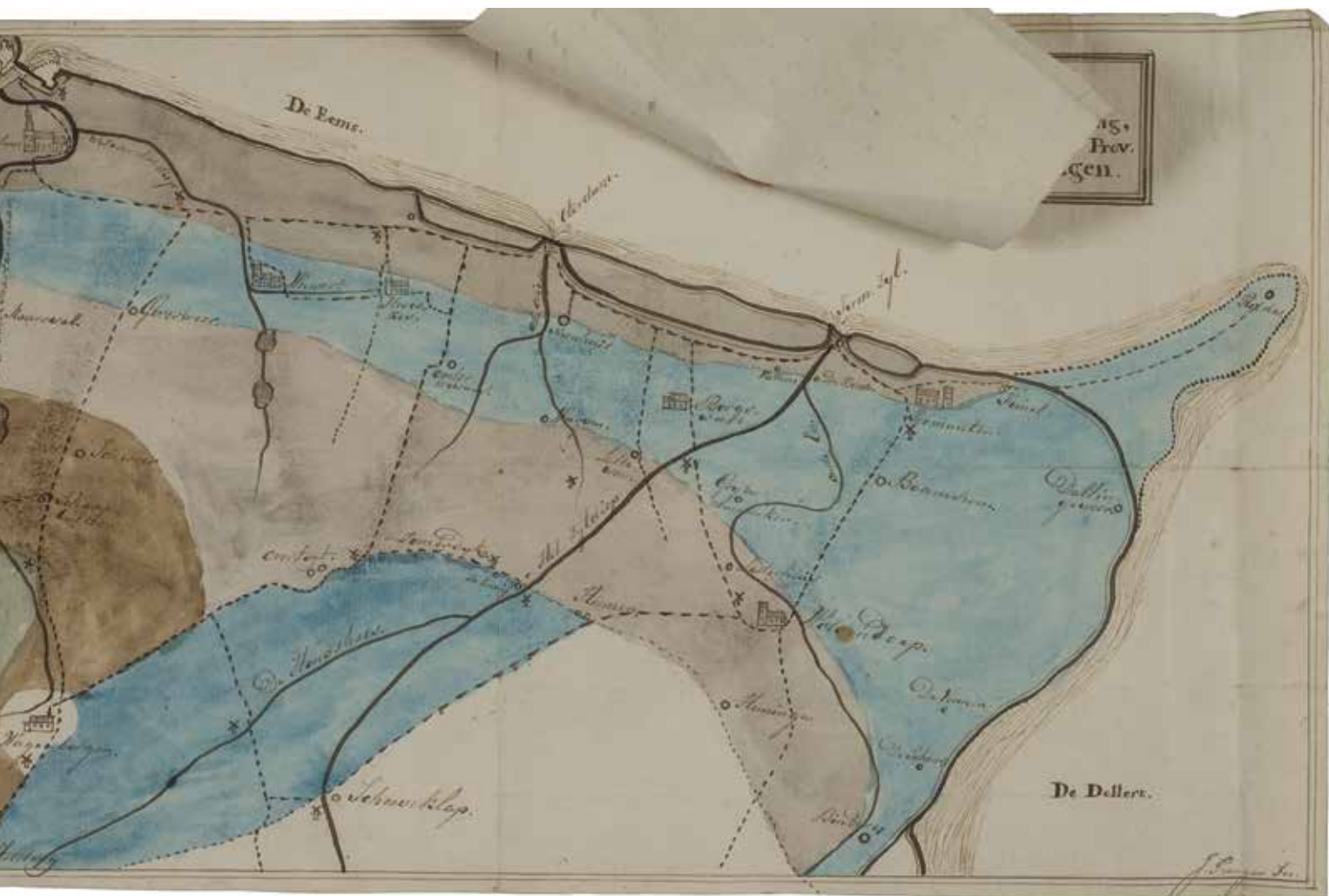
Zoals elders waren in Groningen wetenschappelijke genootschappen levendige centra, zowel wetenschappelijk als sociaal, waar academici en burgers lezingen gaven en bevindingen uitwisselden van hun juridisch, geologisch, historisch, botanisch en archeologisch onderzoek. Naast deze genootschappen ontplooidde de Commissie van Onderwijs, ingesteld bij Koninklijk besluit van 6 maart 1815, veel activiteiten die verder gingen dan de eigenlijke taak van toezicht op het basisonderwijs. De gouverneur van de provincie was voorzitter, maar de drijvende kracht was haar secretaris Van Swinderen.

Hoewel in Groningen geen hoogleraar geologie werd benoemd, bestond er grote belangstelling voor dit vakgebied, zoals blijkt uit collecties die handelden over zwerfstenen en fossielen, verhandelingen over het fenomeen Hondsrug en tekeningen van stratigrafische profielen.

In het begin van de negentiende eeuw was de kaart van de provincie Groningen door Theodorus Beckeringh – gepubliceerd in 1781 – de enige gedetailleerde kaart van de hele provincie. In de periode 1811-1832 werden kadastrale kaarten gemaakt van de 57 gemeenten in de provincie, maar deze kaarten noch die van het Topografische Bureau (1817-1829) van het leger waren vrij toegankelijk voor burgers. Dit leidde tot een verzoek van de Commissie van Onderwijs aan het kadaster om een topografische kaart samen te stellen op basis van de gemeentelijke kadastrale kaarten. Na enige vertraging verscheen een kaart van de provincie Groningen op schaal 1:50.000, decennia voordat de topografisch-militaire kaarten op schaal 1:50.000 verschenen.

Pas in de jaren zestig van de negentiende eeuw werd de provincie Groningen aangesloten op het Nederlandse netwerk van waterpassingen ten opzichte van het Amsterdams Peil. In het begin van de negentiende eeuw waren in de provincie Groningen niet minder dan zestien waterschappen verantwoordelijk voor het waterbeheer en ieder

3

waterschap gebruikte een eigen peil. Weer was het de Commissie van Onderwijs die het initiatief nam voor een waterpassing ten opzichte van één vast punt. De waterpassing was onmisbaar om het reliëf op de voorgestelde geologische kaart aan te geven.

DE EERSTE SERIE GEOLOGISCHE KAARTEN, 1825-1830

In 1822 kondigde de Commissie van Onderwijs een prijsvraag aan voor het schrijven van een leerboek over de natuurlijke historie van Groningen, dat vergezeld moest gaan van een geologische kaart. Vanwege het uitblijven van inzendingen voor deze prijsvraag stelde Van Swinderen voor, dat de commissie zelf een geologische kaart van de provincie zou samenstellen. Als secretaris van de Commissie van Onderwijs vroeg hij de Groningse schoolmeesters om de bodemgesteldheid in hun district in kaart te brengen. Verder vroeg de commissie het Topografisch Bureau naar de kleuren voor grondsoorten. Toen bleek dat daarvoor geen voorgeschreven kleuren bestonden, besloot de commissie die zelf te bepalen (zie afbeelding 2).

De gegevens over de grondgesteldheid op de kaarten van de schooldistricten werden in 1826 door schoolmeester Grimmus samengevoegd tot een 'geologische kaart' door het inkleuren van een topografische kaart van de provincie Groningen van

De Gross (1792).² In 1826 en 1827 werd deze kaart tentoongesteld in het Museum voor Natuurlijke Historie van de universiteit. Het afgebeelde exemplaar van deze kaart bevindt zich in de collectie van de Groninger Archieven. De kleuren op de kaart komen overeen met de kleuren die de commissie had bepaald; bijvoorbeeld wit voor 'zand' en rood voor 'onvruchtbaar zand of heide'.

We zijn minder goed geïnformeerd over de geologische karteringen van de afzonderlijke schooldistricten. Er is maar één kaart van de karteringen door de schoolmeesters in 1825 bewaard gebleven in het archief Acker Stratingh. Dit is een kaart van een deel van het vierde schooldistrict, samengesteld door Prenger, schoolmeester in Heveskes. Deze kaart omvat de kustzone langs de rivier de Eems en de Dollard met dorpen, kerken, waterlopen, wegen, meren en grondsoorten. Prenger voegde een legenda toe met de kleuren van de zes grondsoorten (zie afbeelding 3).³

Opnieuw was het Van Swinderen – nu als voorzitter van het Gronings genootschap Natuurlijke Historie – die in 1827 het initiatief nam voor een prijsvraag voor het maken van een reliëfkaart van de provincie Groningen met de grondsoorten. In oktober 1827 kon een inzending van Karsten, amanuensis van het museum voor Natuurlijke Historie worden beoordeeld (zie afbeelding 4). Voor zijn kaart ontving hij de

4 Geologische reliëfkaart van de provincie Groningen door Karsten, 1827. (Universiteitsmuseum Groningen).

beloofde gouden medaille ter waarde van honderd gulden.

De reliëfkaart van Karstens die werd tentoongesteld in het Museum voor Natuurlijke Historie is bewaard gebleven in de collectie van Groninger Universiteitsmuseum.⁴ Het is een grote kaart – 119 x 132 cm – gebaseerd op de kaart van Beckeringh uit 1781; het materiaal van deze reliëfkaart is nog niet onderzocht. Opvallende kenmerken op de kaart zijn de witte zandgronden en de dijken in de kustgebieden. Vanwege de combinatie van reliëf en grondsoorten is de kaart een voorloper van de twintigste-eeuwse geomorfologische kaarten. Het is in feite ook een archeologische monumentenkaart, waarop de terpen in de provincie Groningen zijn aangegeven: dorpen op terpen zijn gemarkeerd door rode stippen.

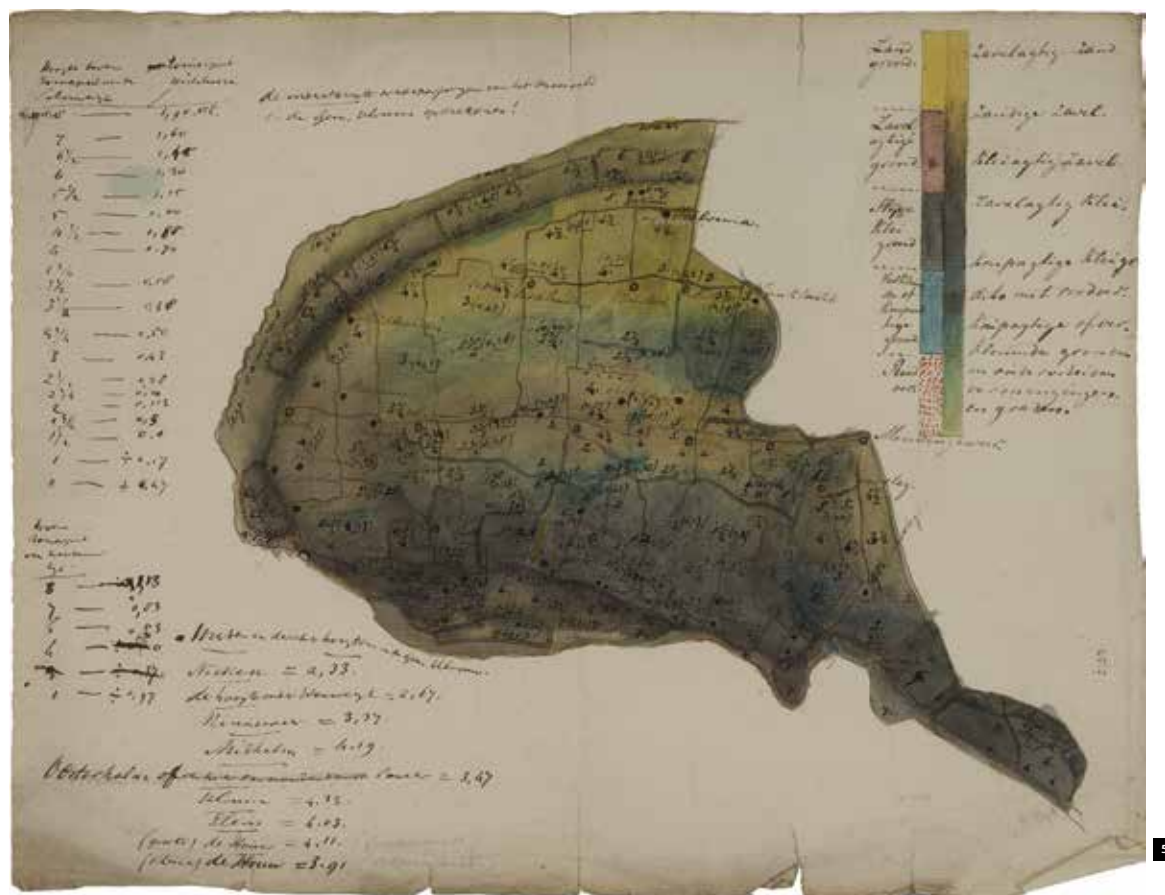
De Commissie van Onderwijs was in 1828 net bezig met de voorbereiding van een nieuwe geologische kartering toen de minister van Binnenlandse Zaken Van Gobbelschroy de gouverneurs van de provincies vroeg om een set van veertien kaarten samen te stellen, waaronder een mineralogische kaart. Waarschijnlijk was het zijn bedoeling om een atlas van het Koninkrijk

der Nederlanden te produceren met een reeks thematische kaarten. De mineralogische kaart van Groningen is bewaard gebleven en is vergelijkbaar met de kaart van schoolmeester Grimmus.⁵ Het is niet bekend of het karteringsproject van Van Gobbelschroy ooit voltooid is want in de herfst van 1830, tijdens de Belgische opstand, eindigde zijn carrière.

In oktober 1829 hervatte de commissie haar plannen voor een nieuwe geologische kartering. Kaarten en richtlijnen werden verstuurd naar personen die een goede kennis hadden van de lokale omstandigheden; landbouwers, burgemeesters, schoolmeesters en artsen. Een fraai voorbeeld van een lokale kartering volgens deze richtlijnen is een kaart van De Marne samengesteld door Beukema, landbouwer op de boerderij Castor onder Zuurdijk (zie afbeelding 5).⁶ De kaarten toonden onderling grote verschillen omdat de richtlijnen ruimte boden voor verschillende interpretaties.

Als basiskaart voor de kartering had de commissie fragmenten van de Beckeringhkaart uit 1781 toegezonden, maar die kaart was ongeschikt voor het uitvoeren van een geologische kartering zoals de burgemeester van Slochteren opmerkte.

Hij stelde voor het kadaster te vragen een kaart van de provincie samen te stellen op basis van de gemeentelijke kadastrale kaarten. De commissie nam deze suggestie over en een nieuwe kartering werd uitgesteld totdat die kaart gereed was.

DE GEOLOGISCHE KARTERING VAN 1836

In 1835 had Jappé, ingenieur-verificateur van het kadaster, de kadastrale kaarten van de 57 Groningse gemeenten samengevoegd tot een 1:50.000 kaart van de provincie Groningen.⁷ Deze kaart gaf een gedetailleerd beeld van de verkaveling in de provincie en vormde een uitstekende basis voor de geologische kartering die in 1836 is uitgevoerd. Het project kreeg de volledige steun van de gouverneur. De inspecteur van het kadaster nam de taak op zich om een fragment van de topografische kaart en de richtlijnen voor de kartering naar de burgemeesters te sturen.

De burgemeesters waren verantwoordelijk voor de uitvoering van de kartering. In sommige gevallen voerde de burgemeester zelf de kartering uit; in andere gevallen werd een boer, schoolmeester of een groep deskundigen daarmee belast. Verder stelde iedere burgemeester een rapport op met een toelichting op de bodemgesteldheid in zijn gemeente, informatie over oudheden en de richting van de waterafvoer.

De beschrijvingen en kaarten die de burgemeesters retourneerden waren van verschillende kwaliteit, maar ze tonen de vooruitgang die was geboekt ten opzichte van de

kartering van 1829 (zie afbeelding 6). De grootte van de gemeenten was een belangrijke factor voor de nauwkeurigheid van het karteren van de grondsoorten. De burgemeester van Slochteren was niet helemaal tevreden over de kartering van zijn grote gemeente, terwijl zijn collega Ter Cock kon volstaan met de mededeling dat in Nieuweschan klei de enige grondsoort was.

VOORBEREIDING VAN DE GEOLOGISCHE KAART VAN DE PROVINCIE GRONINGEN, 1837-1839

De respons op het verzoek tot een geologische kartering was verrassend. Veel burgemeesters retourneerden de resultaten van hun onderzoek binnen de gestelde termijn aan Hora Siccama, inspecteur van het kadaster. Hij overhandigde de gemeentelijke kaarten en rapporten aan Acker Stratingh die tot taak had alle gegevens te verwerken en de geologische kaart klaar te maken voor publicatie. Acker Stratingh beschikte over een goede kennis van de geologie en had zelf karteringen uitgevoerd.

Hij bewerkte ook de spelling van plaatsnamen en voegde gegevens toe over de ligging en de hoogte van de honderdtwintig terpen. Daarnaast heeft hij andere oudheden aangegeven, zoals voormalige waterlopen, oude voetpaden en dijken. Voorbeelden daarvan zijn schetsen en aantekeningen over middeleeuwse kasteelterreinen, zoals Cortinghuis in een oude meander van de rivier de Hunze.⁸

5 Kartering van de grondsoorten in De Marne door Beukema, 1829. (Bijzondere Collecties, Universiteitsbibliotheek Groningen; archief Acker Stratingh).

6 Kartering van de grondsoorten in de gemeente Grootegast, 1836 (AS4). (Bijzondere Collecties, Universiteitsbibliotheek Groningen; archief Acker Stratingh).

Een belangrijk doel van het project was het in kaart brengen van het complexe afwateringssysteem van de provincie. In de redactionele fase controleerde Acker Stratingh of de afwateringsrichting voor elke waterloop met een pijl was gemarkeerd. Hij zorgde er ook voor dat de grenzen van de zestien waterschappen werden aangegeven, genummerd van I tot XVI. Belangrijke elementen van het afwateringssysteem waren de vele kleine en grote sluizen (pompen en zijlen) langs de kust en het Reitdiep, die het binnenwater op de open zee loosden zoals de Winsumer- en Schaphalsterzijlen.

Vanaf 1826 waren in de provincie Groningen waterpassingen uitgevoerd onder leiding van Van Cleeff, lector in de wis- en bouwkunde aan de Academie Minerva te Groningen. De resultaten van die waterpassing heeft Acker Stratingh op de kaart aangegeven door hoogtecijfers, bijvoorbeeld bij hoogten in het zandgebied en de terpen, maar ook in de laaggelegen delen van de provincie. Bovendien werden markante hoogten in het terrein – zoals de Hondsrug – aangegeven met een arcering zodat het reliëf duidelijk herkenbaar is.

Men besloot om de 1:50.000-kaart van Jappé uit 1835 niet te gebruiken als basis voor de geologische

kaart. Zijn kaart bestond uit vier bladen, was niet op het noorden georiënteerd en bood een druk kaartbeeld vanwege de gedetailleerde verkaveling van het land. Een nieuwe kaart van de provincie – op een schaal van 1:110.000 – is ontworpen en getekend door Smit van der Vegt, landmeter bij het kadaster in Groningen. De geologische kaart dateert uit 1837 maar was pas klaar voor verkoop in 1839. De vertraging werd in de eerste plaats veroorzaakt door het afhaken van uitgever Oomkens en vervolgens door de wens om een reeks toevoegingen en verbeteringen op de kaart aan te brengen, waarvan verschillende versies aanwezig zijn in de collectie van de Groninger Archieven.⁹

Acker Stratingh ontwierp ook de legenda van de kaart en bepaalde de kleuren voor de grondsoorten. Geïnspireerd door de geoloog Adam Sedgwick maakte hij onderscheid tussen diluvium

SUMMARY

Acker Stratingh's geological map of Groningen, 1837 / Reinder Reinders

Early geological surveys, which started in 1825, resulted in the publication of a geological map of the province of Groningen in 1837. Gozewinus Acker Stratingh was the author and compiler of the map, and his survey data – maps, notes and letters – have been preserved in

his archive in Groningen University Library. In the present article we address the problems encountered in the 1820s and 1830s in organizing surveys, defining the soil types, preparing an appropriate 1:50,000 base-map for recording the soils, choosing the colours and editing the final product. Until the late 1940s it was the best geological soil map available of Groningen province.

van de geologische en bodemkundige karteringen in Nederland. In de toelichting bij de kaart van 1837 spreekt Acker Stratingh van een 'geologische kaart', terwijl op de kaart zelf sprake is van 'grondgesteldheid'.¹¹ Acker Stratingh maakte onderscheid tussen diluvium en alluvium en de legenda van de kaart is samengesteld op basis van lithologie. Hoewel sommige beschrijvingen van de lokale informanten ook gegevens over de ondergrond bevatten is het een kaart van de oppervlaktegeologie van Groningen. 'Geologische bodemkaart' is een term die door bodemkundigen voor dergelijke kaarten wordt gebruikt.¹²

Ondanks een reeks van problemen verscheen de geologische kaart van Groningen in 1839,

twintig jaar voordat de geologische kaart van Nederland door Staring werd gepubliceerd, tussen 1858 en 1867. We nemen aan dat Acker Stratingh zijn kaart heeft gebruikt bij het onderwijs aan de landhuishoudkundige school in Groningen en Haren die in 1842 tot stand kwam op initiatief van Van Hall, de opvolger van Uikens als hoogleraar landhuishoudkunde. Van 1851 tot 1865 was Acker Stratingh daaraan verbonden als docent geologie.¹³

De belangstelling voor geologie was in Groningen vooral gericht op toepassing in de landbouw. Dat blijkt ook uit de publikatie van een *Geologische en agronomische kaart van de gemeente Winschoten* – schaal 1:10.000 – die in 1860 is samengesteld door Venema, burgemeester van Winschoten.¹⁴ De wens bestond om 1.137 vergelijkbare kaarten van alle gemeenten in Nederland samen te stellen, maar het plan bleek te ambitieus en is nooit uitgevoerd.

Geologie ten behoeve van de landbouw ontwikkelde zich in het begin van de twintigste eeuw tot het vakgebied agrogeologie en later tot bodemkunde. Van Baaren, hoogleraar agrogeologie in Wageningen, was van mening dat Acker Stratingh aan het land een gedetailleerd beeld heeft gegeven, dat tot op heden (1927) zonder weerga is gebleven.¹⁵ In veel opzichten was de kaart gedurende een periode van ruim 100 jaar de beste geologische bodemkaart van Groningen die beschikbaar was, totdat onder leiding van Edelman – de opvolger van Van Baaren als hoogleraar bodemkunde – een landelijke bodemkartering is uitgevoerd in de periode 1948-1962. Daarbij is de provincie Groningen onder leiding van De Smet gekarteerd.¹⁶

LITERATUUR

Acker Stratingh, G. & J.A. Smit van der Vegt. 1839.

Beschrijving van de kaart van de provincie Groningen. Groningen: W. van Boekeren.

Baren, J. van. 1927.

De Bodem van Nederland. Deel 1. *De vormingen, ouder dan het kwartair.* Amsterdam: S.L. van Looy.

Hartemink, A.E. & M.P.W. Sonneveld. 2013.

Soil maps of the Netherlands. In: *Geoderma* 204-205, 1-9.

Paping, R.F.J. 1996.

Die waardige man. Prof. H.C. van Hall (1801-1874), botanicus, landhuishoudkundige en pionier van het hoger landbouwwonderwijs. Groningen: Regio-Projekt.

Reinders, R. 2019.

De atlas van Acker Stratingh. Kartering van de Groninger bodem, wierden en waterstaat (1825-1839). Eelde: Barkhuis.

Smet, L.A.H. de. 1949.

Voorstudie en verkenning van het karteringsgebied Oldambt. Getypt verslag, Wageningen University & Research, record number 491406.

NOTEN

* Met bijzondere dank aan Dirk Fennema voor het fotograferen van de kaarten uit het archief Acker Stratingh. Archief Acker Stratingh, Universiteitsbibliotheek Groningen, Bijzondere Collecties.

Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven, Groningen: Verzameling kaarten.

1 Reinders 2019.

2 Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven: toegang 1536, inv. nr. 5168.

3 Archief Acker Stratingh, 3.

4 Reinders 2019, 63 en fig. 3.6.

5 Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven: toegang 1536, inv. nr. 6870.

6 Archief Acker Stratingh, 3.

7 Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven: toegang 817, inv. nr. 841/3.

8 Reinders 2019, 259-260 en figuur 5.14.

9 Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven: toegang 817, inv. nrs 842/4 en 843.

10 Allard Pierson UVA, Amsterdam: Collectie KNAG, inv. nr. OTM: HB-KZL 100.03.02.

11 Acker Stratingh & Smit van der Vegt 1839.

12 Hartemink & Sonneveld 2013, 1-2.

13 Paping 1996, 193.

14 Regionaal Historisch Centrum Groninger Archieven: toegang 817, inv. nr. 1577.

15 Van Baren 1927, 31-34.

16 De Smet 1949.

BODEL NIJENHUIS' KAARTEN IN CONTEXT

Onderzoek naar aantekeningen op kaarten uit de collectie van de Universiteitsbibliotheek Leiden

• MARISSA GRIFFIOEN •

Johannes Tiberius Bodel Nijenhuis (1797-1872) demonstreerde in de negentiende eeuw al het belang van onderzoek naar de historische context van kaarten. Bodel Nijenhuis wordt door de studies die hij publiceerde, gezien als de eerste kaarthistoricus van Nederland en in zijn kaartencollectie, die tegenwoordig in de Universiteitsbibliotheek Leiden wordt bewaard, zijn veel sporen te vinden van zijn onderzoek.¹ De gegevens vinden we in de vorm van handgeschreven aantekeningen. Deze zijn in de marge op de voor- of achterzijde van kaarten geschreven, of op losse briefjes die nog steeds bij kaarten in de collectie worden bewaard.

De aantekeningen in de kaartencollectie van Bodel Nijenhuis zijn tijdens het verzamelen en onderzoeken van de kaarten genoteerd. Ze worden niet in de catalogus van de universiteitsbibliotheek beschreven, terwijl ze een unieke bron van informatie vormen. Zo vertellen ze over de manier waarop Bodel Nijenhuis onderzoek deed, over de samenstelling van zijn collectie en de herkomst van verschillende kaarten

die hij verzamelde. Er is een duidelijk verband tussen de annotaties en de kartobibliografische artikelen die zijn geschreven door Bodel Nijenhuis. Opvallend is bijvoorbeeld dat de aantekeningen vooral op kaarten staan die aan bod komen in de uitgebreide kartobibliografische studies, zoals de kaarten gemaakt door Floris Balthasars (ca. 1562-1616) en Balthasar Florisz. van Berckenrode (ca. 1591-ca.1645). In dit artikel presenteer ik een aantal casussen rond kaarten uit de collectie, met als vraag wat de annotaties van Bodel Nijenhuis ons vertellen over zijn onderzoek naar de historische context van kaarten en de totstandkoming van zijn kartografische publicaties.

MAPS IN CONTEXT

Bodel Nijenhuis' onderzoek naar context is een thema dat tegenwoordig nog steeds relevant is binnen de historische kartografie. In verschillende handgeschreven en gedrukte bronnen is informatie te vinden over specifieke kaarten, denk bijvoorbeeld aan gegevens over de maker, de opdrachtgever, het productieproces, de verkoop of het bewaren van een kaart. Deze informatie vinden we onder meer in oude rekeningen, inventarissen, advertenties, veilingcatalogi, verzochtschriften, octrooien, reisverslagen, en andere bronnen die zijn verspreid over archieven en bibliotheken. Het kan echter lastig zijn om deze bronnen op te sporen omdat tekstdocumenten doorgaans niet bij een kaart worden bewaard, maar in aparte collecties zijn ondergebracht en nog niet digitaal zijn ontsloten. Bodel Nijenhuis zocht bijvoorbeeld al naar

M. GRIFFIOEN MA (1993) is werkzaam als wetenschappelijk medewerker voor *Stichting Historiae Cartographicae Cathedra*, verbonden aan de leerstoel Historische Cartografie aan de Universiteit van Amsterdam. Zij werkt binnen het project *Maps in Context* aan de ontwikkeling en invulling van een webdatabank waarin verbanden tussen oude kaarten en hun historische context worden weergegeven en digitaal ontsloten.

1 Kopie van de kaart van het beleg van Breda in 1637 van Floris Balthasars, door J.C. Wendel (Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 51 N 13).

2 Annotatie bij de door Wendel gekopieerde kaart van het beleg van Breda (Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 51 N 13, bijlage).

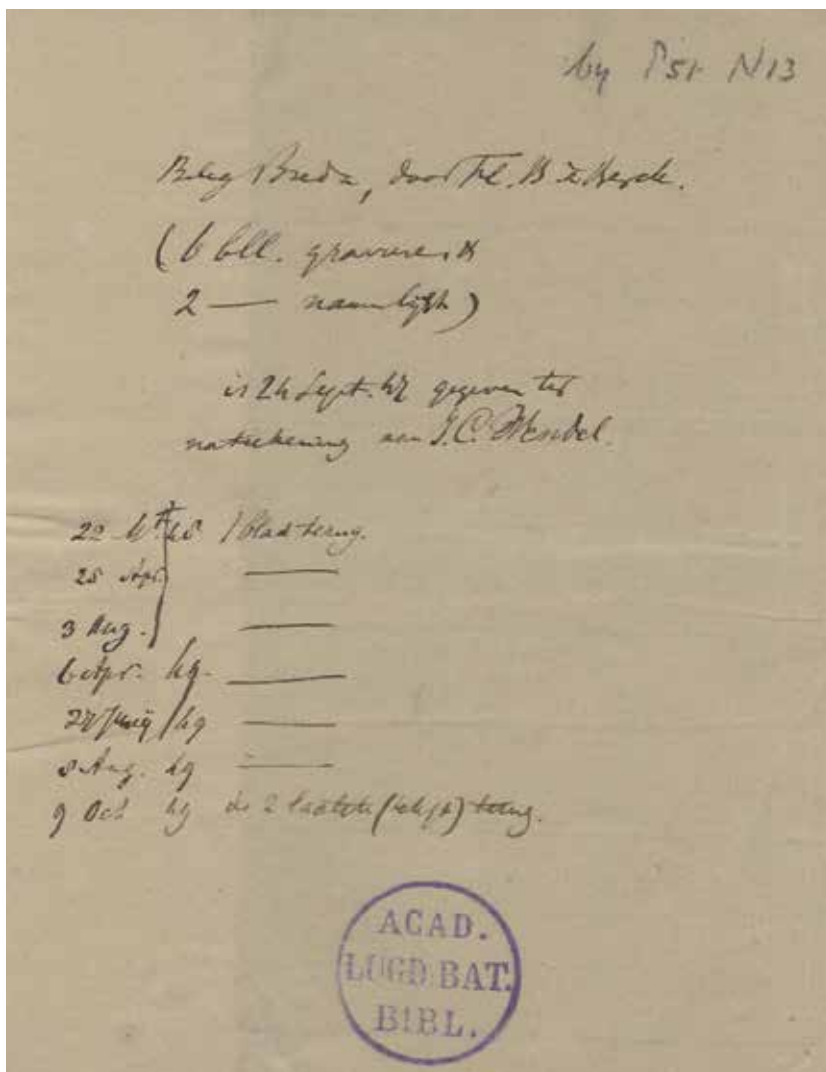
gegevens over kaartmakers, drukkers en uitgevers in handgeschreven registers van de Staten Generaal om meer te weten te komen over de productie van kaarten uit zijn verzameling. Voor onderzoekers kan het tegenwoordig nog steeds moeilijk zijn om een oude kaart te duiden en meer te weten te komen over het ontstaan, de bewaringsgeschiedenis en het gebruik van de kaart.

Dit onderzoek naar de kaartencollectie van Bodel Nijenhuis is uitgevoerd in het kader van het project *Maps in Context*, dat uitgaat van de zojuist geschetste problematische contextualisering van oude kaarten, atlanten en globes.² *Maps in Context* is opgezet om verbanden tussen oude kaarten en contextuele informatie te ontsluiten via een doorzoekbare databank.³ In de databank worden gegevens over kaarten, atlanten, globes en kaartmakers verzameld en digitaal toegankelijk gemaakt. Vervolgens wordt deze informatie, voor zover mogelijk, gekoppeld aan een bewaard gebleven kaart. De databank is bedoeld als een platform waarop onderzoekers, studenten, conservatoren, vrijetijdshistorici en andere geïnteresseerden informatie kunnen vinden en een bijdragen kunnen leveren over 'hun' kaarten. In dit platform worden zowel gegevens uit eerdere onderzoeken, als gegevens uit nieuw kaarthistorisch onderzoek overgenomen. Voor het onderzoek aan de Universiteitsbibliotheek Leiden

zijn de aantekeningen van Bodel Nijenhuis geïnventariseerd en de contextuele gegevens die hij verzamelde over de kaarten uit zijn collectie. De resultaten zullen worden gepubliceerd in de *Maps in Context*-webdatabank, die naar verwachting in het najaar van 2020 raadpleegbaar zal zijn.

VERZAMELAAR EN ONDERZOEKER

Bodel Nijenhuis heeft een grote verzameling gedrukte en handgetekende kaarten nagelaten aan de Universiteitsbibliotheek Leiden. Dit waren naar schatting 300 atlanten, 50.000 kaarten en 22.000 topografische afbeeldingen.⁴ Bovendien stelde Bodel Nijenhuis wetenschappelijke publicaties samen, waarin een grote rol was weggelegd voor objecten uit zijn eigen collectie. In totaal verschenen er dertien kartobibliografische artikelen met verschillende thema's, zoals kaarten van Utrecht, Drenthe en Friesland, kaarten van waterrampen en van de kaartmakers Pieter Bast (1550-1605) en Floris Balthasars.⁵ De artikelen verschillen in omvang en inhoud. Het onderzoek naar de kaartmaker Floris Balthasars en zonen is een uitgebreid artikel waarvoor Bodel Nijenhuis veel bronnenonderzoek heeft gedaan, terwijl het artikel over kaarten van waterrampen een beknopte lijst is met enkel de vermelding van een titel, maker en datering bij iedere kaart.

2

COLLECTIE FLORIS BALTHASARS EN BALTHASAR FLORISZ. VAN BERCKENRODE

In 1845 verscheen de uitgebreide studie van Bodel Nijenhuis naar de kaartmaker Floris Balthasars en zijn drie zonen Balthasar Florisz. van Berckenrode, Frans Florisz. van Berckenrode (ca. 1597-1640) en Cornelis Florisz. van Berckenrode (ca. 1608-1635).⁶ In het artikel wordt het leven en werk van deze kaartmakers besproken en worden al hun kaarten op chronologische volgorde behandeld, voor zover de onderzoeker de kaarten wist te traceren. Veel van de kaarten die worden omschreven, waren onderdeel van de privéverzameling van Bodel Nijenhuis. Hij schreef in zijn artikel welke kaarten van Floris Balthasars en Balthasar Florisz. van Berckenrode hij, op het moment dat zijn artikel werd gepubliceerd in 1845, in zijn verzameling had en welke niet. Op basis van de kaarten die bewaard zijn gebleven in de universiteitsbibliotheek in Leiden blijkt echter dat Bodel Nijenhuis na 1845 tenminste nog één kaart aan zijn collectie heeft toegevoegd, namelijk de kaart van Breda (zie afbeelding 1).⁷

De kaart is een kopie, vervaardigd door de Leidse tekenaar J.C. Wendel, die in opdracht van Bodel Nijenhuis kaarten kopieerde uit archieven en bibliotheken.⁸ Het origineel is vervaardigd door Balthasar Florisz. van Berckenrode en bestaat uit

zes bladen met daarbij twee bladen tekst. Het blijkt een zeldzame kaart te zijn, zo schrijft Bodel Nijenhuis, want een gedrukt exemplaar was moeilijk op te sporen. In het artikel lezen we dat Bodel Nijenhuis het origineel zelfs niet kon traceren met hulp vanuit van het archief in Breda. Hij schrijft: 'Hoe groot dit stuk was, weet ik niet, want het mogt mij niet gelukken zulks ergens op te sporen. Zelfs ontbreekt het in het stedelijk Archief van Breda'. En in de voetnoot: 'Blijkens een schrijven aan mij van den Secretaris dier Stad, in d. 18 September 1845'.⁹

Bij de kaart is een notitie bewaard gebleven met zeer gedetailleerde gegevens over wanneer het kopiëren van de kaart heeft plaatsgevonden (zie afbeelding 2). De tekenaar Wendel heeft op 24 september 1847 de bladen van de gedrukte kaart ontvangen en in de periode van 22 maart 1848 tot 9 oktober 1849 gewerkt aan de kopie. Op verschillende data heeft hij de bladen geretourneerd met, als laatste, op 9 oktober de twee bladen tekst. Uit deze notitie blijkt dat Wendel ruim twee jaar heeft gewerkt aan het kopiëren van de kaart. De vraag waar Bodel Nijenhuis deze kaart heeft gevonden, blijft vooralsnog onbeantwoord. Een aanwijzing vinden we bij zijn tijdgenoot en goede vriend Frederik Muller (1817-1881). Muller schrijft in *De Nederlandsche geschiedenis in platen* in 1863 dat een exemplaar van een kaart van het beleg van Breda in het 'Prentenkabinet der Leidsche Hoogeschool' wordt bewaard.¹⁰ In de huidige collectie is de originele kaart echter niet terug te vinden.

De notitie toont de manier waarop de kaart in de negentiende eeuw is gekopieerd en aan de collectie is toegevoegd. Het is een uniek voorbeeld dat ik tijdens het onderzoek ben tegengekomen. De meeste aantekeningen in de collectie kaarten van Floris Balthasars en zonen gaan namelijk over het onderzoek dat Bodel Nijenhuis heeft gedaan voor zijn kartobibliografische artikel over deze kaartmakers. In totaal zijn er 36 kaarten van Floris Balthasars en Balthasar Florisz. van Berckenrode in de collectie te vinden met aantekeningen in het handschrift van Bodel Nijenhuis.¹¹ Dit zijn overwegend losse gedrukte kaarten, met als uitzonderingen de genoemde kopie van het beleg van Breda, een plattegrond van Vlaardingingen uit 1619 in manuscript en een kaartboek van het Hoogheemraadschap van Rijnland met handgetekende kaarten uit 1635. De volgende casus laat zien welke aantekeningen Bodel Nijenhuis bij veel van zijn kaarten maakte en op welke manier deze in verband kunnen worden gebracht met de onderzoeksresultaten die hij publiceerde in zijn artikel.

3

ONDERZOEK NAAR DE KAART VAN VLAANDEREN

Op de nieuwskaart van Vlaanderen (zie afbeelding 3) zijn verschillende gebeurtenissen vastgelegd die plaatsvonden tijdens de Tachtigjarige Oorlog rond het jaar 1600.¹² De kaart is georiënteerd op het zuidoosten en er is veel te zien, zoals schepen voor de kust bij Sluis, gevechten tussen de legers rondom Oostende en de lange veldtocht van het leger van Prins Maurits (1567-1625). De stoet met soldaten van het leger van de prins start helemaal links bij de stad Philippine, waar het leger aan land ging, en trekt langs Brugge en Oostende naar het zuidwesten helemaal rechts op de kaart. De meeste grote dorpen en steden in het gebied zijn afgebeeld vanuit orthogonale projectie met belangrijke gebouwen uit de stad in opstand. Dit zijn bijvoorbeeld Philippine, Biervliet, Middelburg, Oostende en Nieuwpoort. Bij Damme en Sluis wordt geen plattgrond van de stad afgebeeld, maar enkel de stadsmuren en versterkingen rond de steden. Een centraal punt op de kaart vormt Brugge, de grootste stad op de kaart. Op de kaart wordt de uitgever Henricus Hondius (1597-1651) vermeld, net als de datering 1616. Van de kaart bevinden zich twee verschillende staten in de collectie van Bodel Nijenhuis: het hier beschreven exemplaar met de datering 1616 erop en een exemplaar uit 1600.¹³ De eerstgenoemde kaart is voor dit onderzoek interessant omdat er notities in de marge staan

3 **Kaart van Vlaanderen** door Floris Balthasars met notities in de marge in het handschrift van Bodel Nijenhuis. (Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 72 N 174).

midden onder het kaartbeeld (zie afbeelding 4) en op een los briefje dat linksonder is bevestigd aan de kaart (zie afbeelding 5).

In de aantekening in de marge verwijst Bodel Nijenhuis naar zijn artikel uit 1845 en naar Frederik Mullers eerder genoemde *De Nederlandsche geschiedenis in platen* uit 1863. In beide publicaties vinden we een beschrijving van deze kaart van Vlaanderen. Muller typeert het object als 'uiterst zeldzaam' en vermeldt dat het berust in de verzameling van Bodel Nijenhuis.¹⁴ In het artikel van Bodel Nijenhuis zelf volgt een beschrijving van de twee exemplaren.¹⁵ Informatie over de historische context waarin de kaarten zijn ontstaan, heeft Bodel Nijenhuis gevonden in het archief van de Staten Generaal.¹⁶ Het archief bevat onder andere informatie over de opdrachten die de Staten Generaal heeft uitgevaardigd aan Floris Balthasars, over de betalingen die er zijn gedaan en informatie over de oplevering van de genoemde kaarten. Over betalingen in de periode van 1602 tot 1604 heeft Bodel Nijenhuis de volgende informatie gevonden: 'Voor het te maken werk verkreeg hij vooraf, van de Staten Generaal, op zijn verzoek om onderstand, 200 gulden (Resol. 3 Mei 1602), eene gunst nogmaals herhaald bij Resol. 17 April 1604'.¹⁷

De annotaties in de marge die verwijzen naar het artikel van Bodel Nijenhuis, zoals hierboven beschreven, komen veelvuldig voor. Met kleine

4 Annotatie in het midden onder de kaart van Vlaanderen geschreven (detail van COLLBN Port 72 N 174).

5 Notitie op een los briefje bewaard bij de kaart van Vlaanderen (detail van COLLBN Port 72 N 174).

variaties op de tekst zoals 'B.N. over Floris Balthasars en zijne Zonen, blz. 12. n° V.' en 'Zie mijne verh[andeling] om Floris Balthasars - en wat betreft Sch[ieland], Delf[land] & Rijnl[and] aldaar, blz. 18-23. n° XI-XIV'¹⁸. Omdat er naar specifieke pagina's wordt verwezen, moeten de aantekeningen na publicatie van de genoemde werken zijn aangebracht. Dat betekent na 1845 of na 1863, toen het eerste deel van de bibliografie van Frederik Muller werd uitgegeven. Opvallend is dat de verwijzingen in de marge direct bij de kaart vermeld staan. Hierdoor ziet iemand die de kaart raadpleegt, zo stel ik mij voor, direct de verwijzing naar secundaire literatuur waarin contextuele informatie over de kaart is beschreven. Voor wie Bodel Nijenhuis de notities maakte is niet duidelijk, maar het is goed mogelijk dat hij ze opschreef voor bijvoorbeeld geïnteresseerden die hij zijn collectie liet raadplegen of als geheugensteuntje voor zichzelf.

De tweede aantekening (zie afbeelding 5) bevat een puntsgewijze analyse van de datering en uitgever. Bodel Nijenhuis vergelijkt de twee staten en bespreekt in welke opzichten deze van elkaar verschillen. De kaart met de datering 1616 is, zo merkt hij op, een latere staat waarop aanpassingen zijn gedaan rond Damme en Sluis. Op de kaart uit 1600 worden hier stadsplattegronden afgebeeld die op de latere druk zijn vervangen door stadswallen en forten. Op een schildje dat vlakbij Sluis

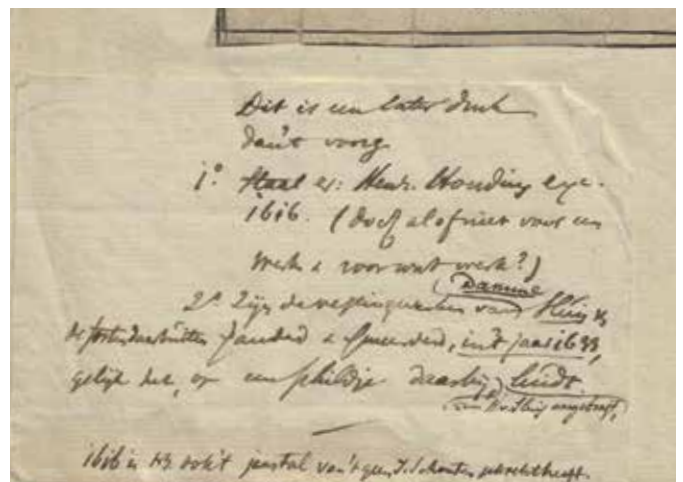
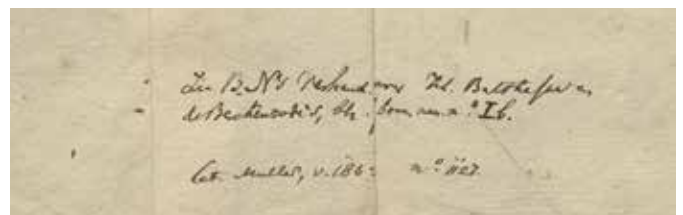
wordt weergegeven, staat dat deze aanpassingen de situatie rond 1633 weergeeft: 'De stad Sluis met de forten buyten, aldaar met jaar 1633'. Op basis van deze waarnemingen trekt Bodel Nijenhuis in zijn artikel de volgende conclusies:

(...) Het schijnt mij toe, dat men deze bladen, bij het voortduren van den krijg in dit gewest, heeft blijven bezigen, en de verdere aanvallen op, en de verdediging van Oostende er op heeft aangeteekend. (...) Op een tweede exemplaar in mijn bezit, zijn deze veranderingen te bespeuren, welke daarbij ook nog doen blijken, dat dit blad, in den tusschentijd tusschen 1600 en 1633, en wel in den jare 1616, door Henricus Hondius (te Amst.) opnieuw uitgegeven. (...)¹⁹

De aanpassingen die zijn aangebracht op de koperplaat en het vermelde jaartal 1633 tonen aan dat de kaart waarschijnlijk in 1616 is uitgegeven door Henricus Hondius, maar dat het exemplaar in de collectie een latere staat moet zijn. Deze is vermoedelijk in of kort na 1633 gedrukt. Hoewel Bodel Nijenhuis de termen 'staat' of 'staten' niet noemt en spreekt van 'exemplaren' en 'aanpassingen' van de bladen, lijkt hij wel degelijk erop te wijzen dat de kaart van dezelfde koperplaat is gedrukt.

VOORBEREIDENDE NOTITIES

Er zijn nog meer aantekeningen die corresponderen met de informatie in het kartobibliografische

SUMMARY

Bodel Nijenhuis' maps in context: Research on the notes in the map collection of the Leiden University Library / Marissa Griffioen

The map collection of the nineteenth-century collector Johannes Tiberius Bodel Nijenhuis (1797-1872) contains many printed and manuscript maps all annotated in manuscript. They show the research Bodel Nijenhuis carried out for his cartographical articles, with which he became one of the first map historians in the Netherlands. One of those articles is on the surveyor, mapmaker and engraver Floris Balthasars (1562-1616) and his sons and was published in 1845. The research on Balthasar Florisz. was comprehensive and a large amount of notes have been preserved in the collection. This article examines how they give an insight in the way Bodel Nijenhuis researched and collected maps. The research is carried out as part of the project Maps in Context, which focuses on the lost links between maps and sources containing contextual information about maps and/or mapmakers. First of all, the notes indicate which

maps by Floris Balthasars and Balthasar Florisz. van Berckenrode (1591-1645) were part of the Bodel Nijenhuis Collection. Secondly, they show how and when he purchased or added maps to his collection, at different auctions for example. Thirdly, the notes reflect the questions Bodel Nijenhuis encountered during his research. We find that he examined the content, date and publisher of the maps, and the mapmaking process in the seventeenth century. These notes are a valuable source because they reflect his preparations and thinking processes while writing. Overall, one note that re-occurs is the reference to the cartographical article and other secondary literature. These are probably added to help one when consulting the collection to find contextual information about the map and mapmaker, although it is also a possibility that Bodel Nijenhuis added these notes just for himself. In a way, by adding these references, he constructs a way to connect contextual information to the maps. This makes it easier for a map historian to find more information about his or her research subject.

artikel over Floris Balthasars. Het is aannemelijk dat Bodel Nijenhuis deze, net als de eerder genoemde opmerkingen bij de kaart van Vlaanderen, heeft opgeschreven terwijl hij de kaart aan het onderzoeken was, ter voorbereiding op zijn artikel. Deze voorbereidende notities zijn waarschijnlijk niet voor een toekomstige lezer bedoeld, maar als hulpmiddel bij het samenstellen van zijn publicatie. Een voorbeeld dat hierop aansluit, vormen de annotaties in het kaartboek voor het Hoogheemraadschap van Rijnland. Aantekeningen hier laten heel duidelijk zien hoe Bodel Nijenhuis een inventarisatie maakte van kaarten die hij later in zijn artikel bespreekt.²⁰ Op één van de eerste blanco pagina's in dit *Caertbouck van de Heeren Dyckgraeff ende Hooge Heemraden van Rhijnlant* (1635) staat een lijst met alle kaarten van Floris Balthasars en zijn zonen die in het artikel worden genoemd (zie afbeelding 6).²¹ Genoemd worden bijvoorbeeld de verschillende kaarten (wandkaarten en verkleinde uitgaven) die de kaartmakers hebben gemaakt van de Hoogheemraadschappen Rijnland, Delfland en Schieland en verschillende nieuwskaarten van Floris Balthasars en Balthasar Florisz. van Berckenrode. Een fragment:

(...) [8] Balth[asar] Florentius à Berckenrode gaf eene kaart van Utrecht, bij H[enricus] Hondius in 't licht gegeven in 1628. Fol[io].

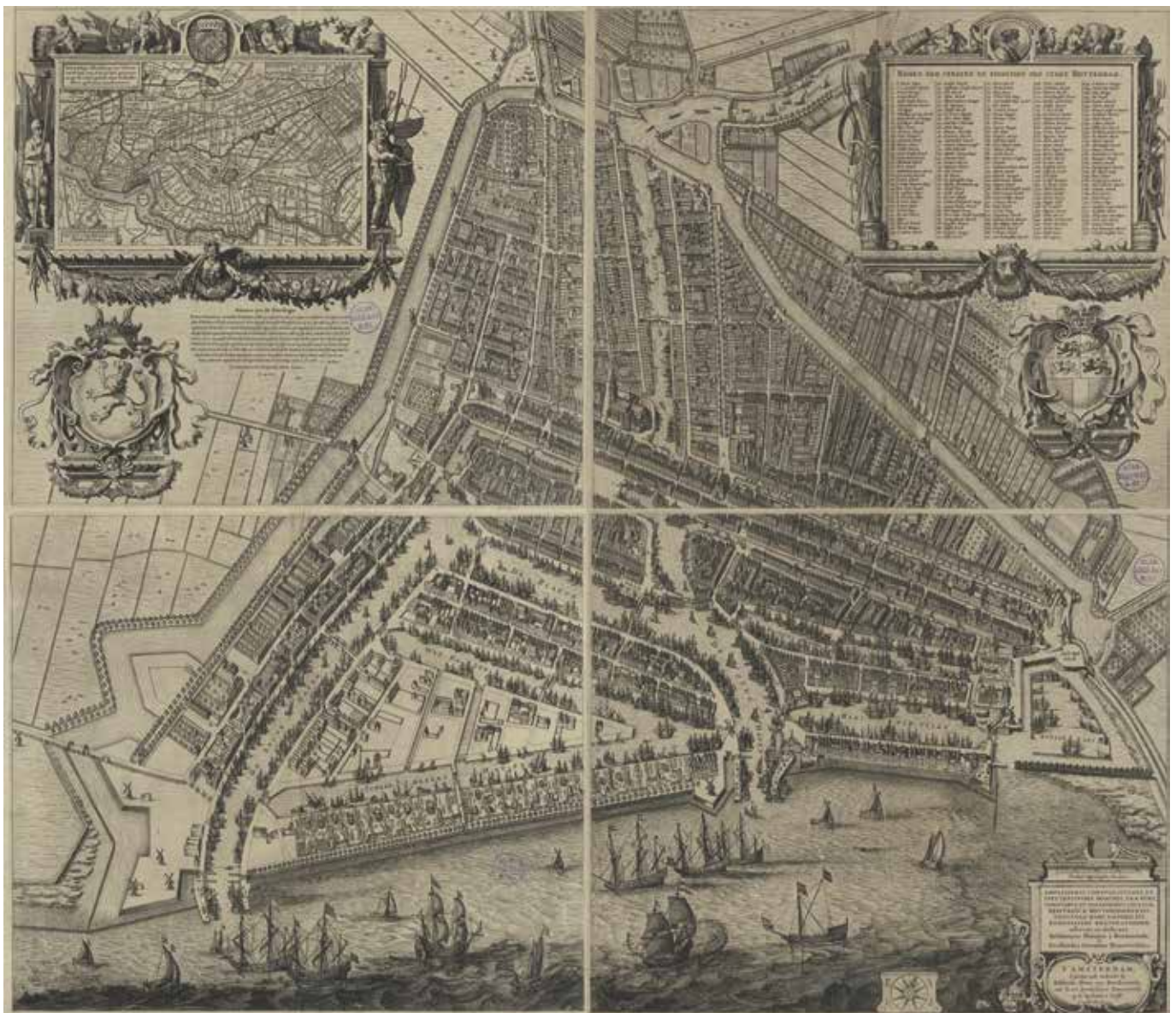

6 Aantekening in *Caertbouck van de Heeren Dyckgraeff ende Hooge Heemraden van Rhijnlant*, 1635 (Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN BPL 2028, pagina 2r).

7 Annotaties over de kaart en provenance op de omslag van de plattegrond van Rotterdam (Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 18 N 22, omslag).

8

[22] & en van Holland, 1629. Bij Henr[ic]us Hondius. 1 bl[ad] Fol[io].

[9] Ook eenige der bedijkten polders in Noord Holland mat hij, en grav[eerde] die welligt ook de Beemster (1640) en anderen.

[10] Cornelis Floris v[an] Berckenroode (broeder der laatstgenoemden) mat en teekende een plan van 's Hertogenbosch, v[er]schenen bij Jod[ocus] Hondius, 's Grav[enhagen]. Fol. 1629. Was hij bij 't beleg tegenw[oordig] of in dienst?

[11] Balth[asar] Flor[isz] a Berckenrode bewerkte eene kaart van Gelderland, v[er]schenen Amst[er]dam, sumptt[ibus] et typis Her[ic]us Hondii, A° 1629. bij gelegenheid van den tweeden strooptogt der Spanj[aa]rden op de Veluwe in dat jaar. (de eerste 1624) en met een later adres uitgegeven Amst[er]dam ap[ud] Corn[el]is Danckerts, 1636. (...).²²

HERKOMST

We gaan nog een keer terug naar de kaart van Vlaanderen. De laatste regel in de notitie op het losse papier (zie afbeelding 4) verwijst naar een exemplaar van de kaart van Vlaanderen dat elders, bij de verzamelaar J. Schouten, te vinden is. Deze

opmerking sluit aan op een derde en laatste onderwerp dat aan bod komt in de annotaties van Bodel Nijenhuis, namelijk informatie over de herkomst en bewaarplaats van kaarten. Bij verschillende kaarten is informatie te vinden over de veilingen waarop het object is gekocht of over een verzamelaar die een exemplaar in zijn bezit heeft.

Bij de kaart van Amsterdam gemaakt door Balthasar Florisz. van Berckenrode in 1647 vinden we de aantekening 'Gekocht bij V. Heeckeren van Waliën. 1834'.²³ Deze opmerking verwijst naar de veiling van de bibliotheek van Walraven Robbert Evert baron van Heeckeren van Waliën (1759-1833) waar de kaart in 1834 te koop werd aangeboden. Hier zou Bodel Nijenhuis voor f 2.200,- aan kaartmateriaal hebben gekocht, waaronder deze kaart van Amsterdam in vogelvlucht.²⁴ Een andere kaart van Amsterdam van Balthasar Florisz. van Berckenrode uit ca. 1658 heeft de verzamelaar gekocht op de veiling van de bibliotheek van Jacobus Koning (1770-1832) in 1833, aldus de annotaties bij deze kaart.²⁵ Het bewijs hiervoor is te vinden in de veilingcatalogus waarin de kaart te koop wordt aangeboden.²⁶ De kaart van Delfland uit

8 **Plattegrond van Rotterdam** door Balthasar Florisz. van Berckenrode uit 1626, met annotaties over de kaart en provenance (Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 18 N 22).

1644 heeft Bodel Nijenhuis gekocht op de veiling van kaarten uit het bezit van Jan-Frans van de Velde (1743-1823), voormalig bibliothecaris van de oude Universiteit van Leuven, tevens in 1833.²⁷ En tot slot staat ook bij de plattegrond van Rotterdam van Balthasar Florisz. van Berckenrode uit 1626 een annotatie over de herkomst (zie afbeelding 7 en 8); deze kaart verwierf Bodel Nijenhuis uit de verzameling van Everard de Burlett (1802-1849). De aantekeningen over de herkomst sluiten aan op het onderzoek dat eerder is gedaan naar Bodel Nijenhuis en de aankopen die hij heeft gedaan op veilingen.²⁸

BESLUIT

Het onderzoek dat Bodel Nijenhuis heeft gedaan naar kaarten van Floris Balthasars en Balthasar Florisz. van Berckenrode was zeer uitgebreid. Dat

blijkt niet alleen uit zijn kartobibliografische artikel over deze kaartmakers, maar ook uit het grote aantal opmerkingen dat hij bij kaarten uit zijn collectie heeft geplaatst. De notities geven een sfeerimpressie van het onderzoek, tonen de vragen en opmerkingen die Bodel Nijenhuis had tijdens het analyseren van zijn kaarten en bieden, wat mij betreft, de gelegenheid om dichtbij de werkwijze van deze negentiende-eeuwse onderzoeker te komen. Daarnaast maakt Bodel Nijenhuis het met behulp van de notities, die direct bij de kaart staan, makkelijker voor onderzoekers om informatie over deze kaart te vinden. De verwijzingen naar primaire bronnen en secundaire literatuur die op of bij de kaart zijn geschreven, tonen dat Bodel Nijenhuis in de negentiende eeuw al een manier zocht om kaarten en contextuele informatie bij elkaar te brengen.

LITERATUUR

Bodel Nijenhuis, J.T. 1845. *Over de Nederlandsche landmeters en kaartgraveurs Floris Balthasar en zijne drie zonen: onbekend aan de levensbeschrijvers*, [S.l.: s.n.].

Bodel Nijenhuis, J.T. 1861. Opgave van kaarten en van eenige platen over den vroegeren toestand der Nederlanden met betrekking tot waterrampen, zoo door springvloedden uit zee, als door den ijsgang der rivieren veroorzaakt' In: *Algemeene Konst- en Letterbode* 73, blz. 226-228, 233-236.

Hart, G. 't, (red.). 1972. *Kaarten van Rijnland, Delfland en Schieland, 1611-1615*. Alphen aan den Rijn: Canaletto.

Jong, R. de, en M. Storms. 2018. 'De kaartenveiling van Krayenhoff' in: *De Boekenwereld*, jaargang 34, 4, blz. 32-35.

Koning, Jacobus & Enst Koning, Gerrit van. 1833. *Catalogus der letterkundige nalatenschap van wijlen Jacobus Koning ... = Catalogue de la collection littéraire, laissée par feu Mr. Jacques Koning ...* Dl. 2: *Boekwerken enz., waarvan de verkoop zal plaats hebben op Maandag den 14den October 1833 en volgende dagen ... = Livres imprimés etc., dont la vente se fera le Lundi 14 Octobre et jours suivans*. Amsterdam: Van der Vinne en Lamberts.

Muller, F. 1863. *De Nederlandsche geschiedenis in platen: beredeneerde beschrijving van Nederlandsche historieplaten, zinneprenten en historische kaarten*. Deel 1. Amsterdam: Frederik Muller.

Storms, M. (red.). 2008. *De verzamelingen van Bodel Nijenhuis: Kaarten, portretten en boeken van een pionier in de historische cartografie*. Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden. Kleine publicaties van de Leidse Universiteitsbibliotheek nr. 76.

Velde, Jean François van de & Goesin, Pierre François. 1831. *Catalogue des livres, rares et précieux: au nombre de 14435 lots, de la bibliothèque de feu monsieur Jean François Vande*

Velde ... rédigé d'après le catalogue manuscrit du défunt. Gent: P.F. de Goesin-Verhaeghe.

Vries, D. de (red.). 1989. *Kaarten met geschiedenis 1550-1800. Een selectie van oude getekende kaarten van Nederland uit de Collectie Bodel Nijenhuis*. Utrecht: HES.

Vries, D. de et al. 2004. *Oostende verloren, Sluis gewonnen, 1604: een kroniek in kaarten*. Catalogus bij een tentoonstelling in de Leidse Universiteitsbibliotheek van 12 augustus-12 september 2004. Leiden: Universiteitsbibliotheek Leiden.

NOTEN

- 1 Storms (red.), 2008, 26.
- 2 Dit artikel is geschreven naar aanleiding van een Brill Fellowship (september-oktober 2019) bij het Scaliger Instituut met als onderwerp de kaartcollectie van Johannes Tiberius Bodel Nijenhuis. Het onderzoek is uitgevoerd binnen het project *Maps in Context*.
- 3 Het project is in 2018 opgestart door prof. dr. Bram Vannieuwenhuize in het kader van de leerstoel Historische Cartografie aan de Universiteit van Amsterdam.
- 4 De Vries (red.) 1989, 12-13.
- 5 Storms (red.) 2008, 25-34.
- 6 Bodel Nijenhuis 1845.

- 7 Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 51 N 13.
- 8 Storms (red.) 2008, 17-19.
- 9 Bodel Nijenhuis 1845, 45.
- 10 Muller 1863, 243.
- 11 In totaal zijn er 56 kaarten van Floris Balthasars en Balthasar Florisz. van Berckenrode onderdeel van de collectie van de Universiteitsbibliotheek Leiden.
- 12 Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 72 N 174.
- 13 Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 72 N 173 (datering: 1600)
- 14 COLLBN Port 72 N 174 (datering: 1616).
- 15 Muller 1863, 134-135.
- 16 Bodel Nijenhuis 1845, 5-7.

- 16 Nationaal Archief, Den Haag, Staten-Generaal, nummer toegang 1.01.02.
- 17 Bodel Nijenhuis 1845, 5.
- 18 Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 6 N 83: 2 en COLLBN BPL 2028.
- 19 Bodel Nijenhuis 1845, 6-7.
- 20 Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN BPL 2028. Zie pagina 2r.
- 21 De transcriptie van deze annotatie zal worden gepubliceerd in de *Maps in Context*-webdatabank met een verwijzing naar de kaarten die in het document worden vermeld.
- 22 De nummering, hier tussen haken weergegeven, is waarschijnlijk later in potlood aangebracht door iemand anders dan Bodel Nijenhuis.

- 23 Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 26 N 69.
- 24 De Vries (red.) 1989, 13.
- 25 Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 26 N 77.
- 26 Koning & Enst Koning 1833, 365-378.
- 27 Universiteitsbibliotheek Leiden, COLLBN Port 16 N 1. Van de Velde & Goesin 1831, 10.
- 28 Annotaties met betrekking tot aankoop en betaalde prijs van kaarten zijn reeds kort besproken in: De Vries (red.) 1989, 12-13. Over Bodel Nijenhuis en de aankoop van kaarten op veilingen, zie: De Jong, R. en M. Storms 2018.

DE STIPPEN VAN JACOB VAN DEVENTER

© KEES MOLDERS ©

Op de stadsplattegronden van Jacob van Deventer zien we in de straten en op wegen reeksen stippen. Ze duiden meettracés aan, die het frame vormen waaraan de kartograaf de invulling van zijn plattegronden heeft opgehangen. In dit artikel is nagegaan, of het mogelijk is dat de stippen de lengte van een meetketting of -koord aanduiden, dan wel van een aantal stappen.

AANLEIDING

De kartografische werkgroep 'Kartovoet' van het Oudheidkundig Genootschap A.W.K Voet van Oudheusden in Culemborg¹ heeft zich ten doel gesteld stadsplattegronden van Culemborg en kaarten van de omgeving te inventariseren en waar mogelijk digitaal te verzamelen. De werkgroep wil uiteindelijk een boek uitgeven met kaarten van Culemborg tot het midden van de negentiende eeuw. Het onderzoek hiervoor vormde de aanleiding om de stadsplattegronden van Jacob van Deventer intensiever te bestuderen.

C.H.M. MOLDERS

is lid van Oudheidkundig Genootschap A.W.K Voet van Oudheusden in Culemborg.

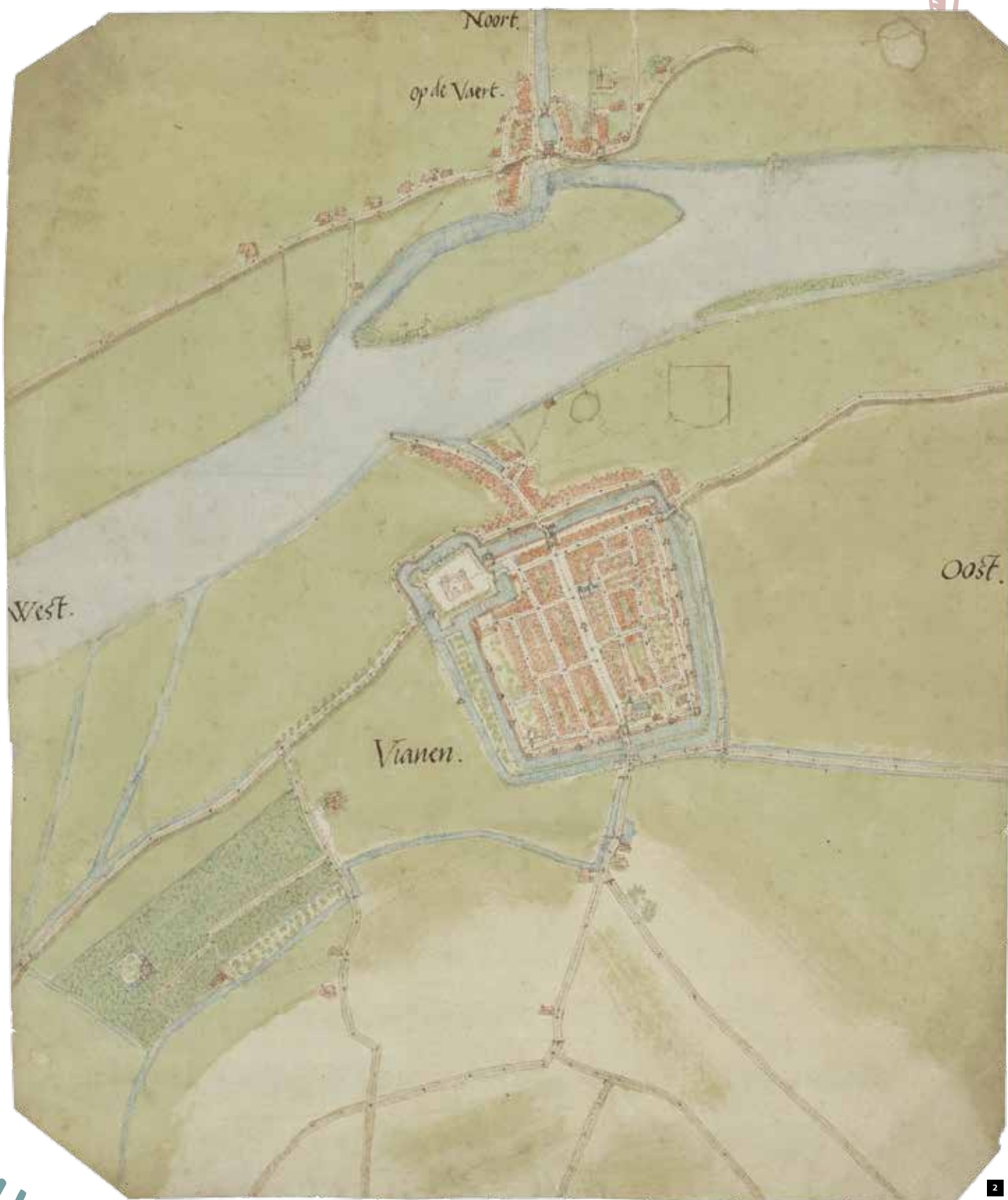
STIPPEN

Op de kaarten die Jacob van Deventer in de zestiende eeuw maakte in opdracht van Philips II, zijn in de straten en op de wegen reeksen stippen zichtbaar. Rutte en Vannieuwenhuyze (2018) verklaren in hun *Stedenatlas* de functie van de dunne en dikke stippen, op basis van een eerdere analyse van Visser (1984): "Visser herkende hierin een 'meetkundige grondslag', ontstaan door rechte tracés te bewandelen en op de hoek- en knikpunten de verandering van richting te bepalen."² Koeman gaat hier nog wat preciezer op in: "Uniek is Van Deventers weergave van de meting zelf: hij tekent de rechte lijnen door de straten en langs de grachten door stippen. Een interval tussen twee stippen stelt tien passen voor en op de knikpunten, waar hij de richting van z'n meetlijn op een kompas af las, staat een dikke stip."³

Het gaat om dat interval, de ruimte tussen twee stippen. De gedachte dringt zich op dat de afstand tussen twee opeenvolgende stippen de lengte

¹ De binnenstad van Culemborg op de losse kaart van Jacob van Deventer, Gelders Archief, 0963 Collectie Plattegronden, inv.nr. 15.

3

voorstelt van een meetketting of van bijvoorbeeld een tiental passen, zoals Koeman stelt. Algemener geformuleerd: dat er een vaste relatie bestaat tussen het aantal stippen dat op een wegdeel is getekend en de werkelijke lengte van dat wegdeel. Dat moet te onderzoeken zijn: je hoeft er zelfs nauwelijks de deur voor uit.

TELLEN, INTERPRETEREN EN METEN

De onzekerheid over de door Van Deventer gebruikte meetmethode staat niet in de weg aan een onderzoek naar de relatie tussen het aantal stippen op een straatdeel en de werkelijke lengte daarvan. De 'werkelijke' afstand van nu nog bestaande straten is op hedendaagse online kaarten gemeten met de digitale meetinstrumentjes van GoogleMaps en OpenStreetMaps.⁴

Een meting op online kaarten is echter niet zonder meer bruikbaar voor dit onderzoekje. Daarbij is het niet zozeer de vraag of het digitale kaartmateriaal betrouwbaar is, maar meer aan de meethandelingen van de auteur op die kaart. Daarom zijn eerst enkele herhaalde metingen van weglengtes in GoogleMaps en OpenStreetMaps vergeleken met een eigen meting op straat middels een GPS (die overigens ook een kleine meetmarge kent). Daar kwamen geen opvallende verschillen uit. Het gaat om hooguit enkele meters meer of minder. De online meetinstrumentjes zijn dus prima bruikbaar voor de naspeuringen.

Van Deventer maakt het ons soms niet makkelijk. De stippen zijn niet allemaal even duidelijk. Soms is het niet helder of je een stip ziet

4

2 Jacob van Deventer, Vianen: Nationaal Archief, kaartcollectie Jacob van Deventer, 4.DEF, inv.nr. 1.11.

3 Jacob van Deventer, Culemborg: Gelders Archief, 0963 Collectie Plattegronden, inv.nr. 15.

4 Jacob van Deventer, Buren: Gelders Archief, 0963 Collectie Plattegronden, inv. nr. 14.

of een vlekje, een andere keer zijn twee stippen door een inktstreep aaneen gevoegd tot een streepje. Simpel vaststellen hoeveel stippen er zijn, kan niet: het is interpreteren in plaats van tellen. De foutmarges zitten dus in de onnauwkeurigheid van meten op de digitale kaart (waar prik je begin- en eindpunt) en in de aantallen stippen (hoeveel tel je er precies). Consequent telgedrag kan de invloed van het imperfecte tekenwerk beperken. Uit een herhaling van tellingen en metingen is het vertrouwen geput dat beide marges zich in de orde van grootte van enkele procenten bewegen, in het geval van een ongunstige optelling (een versterking) zouden de marges niettemin binnen circa tien procent blijven. De vraag is dus, of de verschillen bij Van Deventer zich in diezelfde bandbreedte afspelen, dan wel (ruim) daar buiten vallen. Een online meting leek dus voor het doel bruikbaar, ook al heeft die beperkingen.

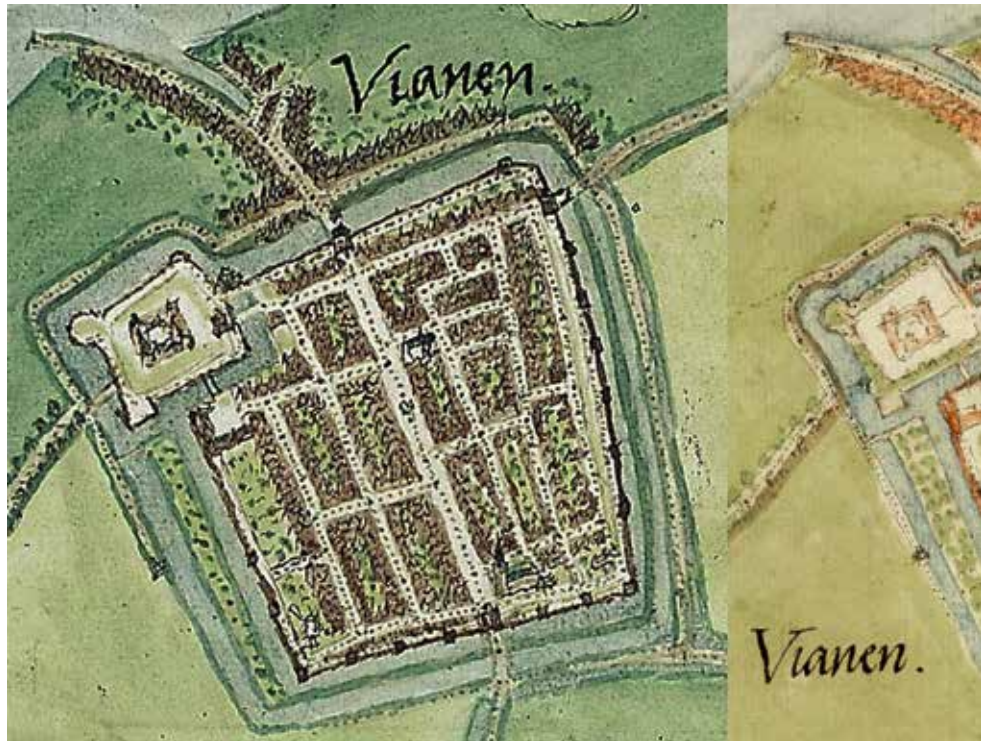
Aanvankelijk zijn enkele van de nog bestaande straten van Van Deventer in Culemborg, Vianen en Buren geselecteerd en vergeleken met de digitale werkelijkheid. Een uitsnede van de atlaskaart en de losse kaart van Vianen illustreert de verschillen in aantallen stippen per straatsegment. De resultaten staan in de grafiek.

Uit die grafiek is te constateren dat de mogelijke foutmarges van 'tellen en meten' in het niet vallen bij de variaties in de berekende lengte-per-interval. Er zijn bij Van Deventer verschillen te zien van meer dan honderd procent. Het kortste gemiddelde interval is iets meer dan vijf meter; de langste twaalf meter. Voorts valt op dat de ruimtes tussen de stippen op de atlaskaarten steevast langer, en die op

SUMMARY

Jacob van Deventer's dots / Kees Molders

Contrary to what occasionally has been suggested in the literature, in reference to the town plans by Jacob van Deventer, it seems that there is no fixed relationship between the number of small dots on the roads and streets and their actual lengths. The dots do not represent distances measured by the cartographer, and therefore they cannot represent the length of a measuring chain or a number of paces. The dots are merely indications of the route.

5

de losse kaarten korter zijn uitgevallen. Deze twee ontdekkingen leggen de basis voor het vermoeden dat Van Deventer niet de bedoeling had met stippen afstanden aan te duiden.

Om de basis wat te verbreden én om te zien wat de invloed van het imperfecte tekenwerk is op het 'telgedrag', hebben vier werkgroepleden⁵ ieder twaalf dezelfde tellingen verricht op zeven scans van de atlassen deel II en III. Het ging in totaal per persoon om meer dan duizend intervallen over bijna negen kilometer straatlengte. De een interpreteert over de hele linie, dus redelijk consequent, wat zuiniger dan de ander. Hier variëren de intervallen wat minder, maar nog altijd van gemiddeld zeven tot gemiddeld bijna elf meter.

Zelfs als de uitschieters weggelaten worden is met geen mogelijkheid een vaste relatie tussen het *aantal* stippen en de *lengte* van een traject vaststellen. Daarmee is er ook geen relatie met een meetinstrument als koord of ketting – als Van Deventer dat al gebruikt heeft – noch met een aantal passen. De stippellijnen zijn slechts tracé-aanduidingen.

Achteraf is het waarschijnlijk helemaal niet logisch, te veronderstellen dat Van Deventer met zijn stipwerk aan ieder straatdeel een meetlat heeft willen meegeven.

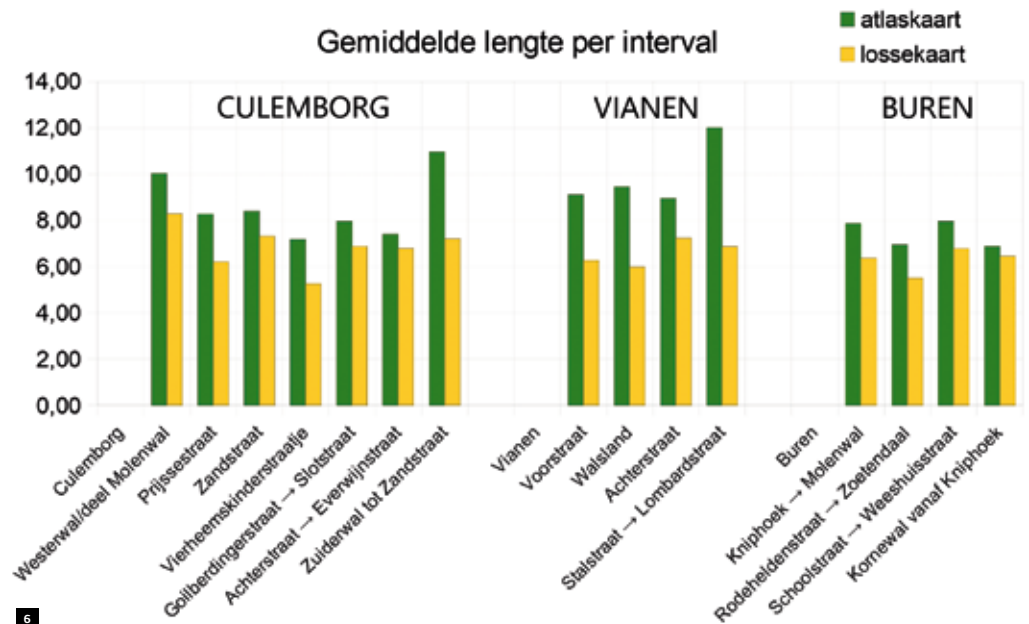
Los van de vraag of de kaarten een militair doel dienden, decoratieve doelen hadden of topografische beschrijvingen moesten bieden:⁶

⁵ Een vergelijking tussen details uit de ataskaart (links) en de losse kaart van Vianen. Biblioteca Nacional de España, Planos de ciudades de los Países Bajos Parte III (links); Nationaal Archief, 4. DEF, inv.nr. 1.11 (rechts).

⁶ Grafiek van de gemiddelde lengte per interval op de ataskaarten en de losse kaarten.

7 Vier personen interpreteren aantallen intervallen op de ataskaart

	lengte (m)	aantal getelde intervallen					gemiddeld, afgerond	gemiddelde lengte per interval (m)
		persoon H	persoon G	persoon J	persoon K	gemiddeld		
Middelburg, ring Hofplein → Lange en Korte Delft	1020	120	128	131	133	128	7,97	
Arras, Rue Méaulens → Rue de Justice	964	105	114	112	117	112	8,61	
Brugge, Vlamingdam → Marktplein	1060	132	134	134	132	133	7,97	
Brugge, Ezelstraat → Marktplein	882	111	114	115	120	115	7,67	
Douai, Rue du Gouvernement → Rue Saint Sulpice	1000	111	117	116	119	116	8,64	
Zierikzee, Regenboogstraat → Sint Domusstraat	1010	92	98	102	103	99	10,23	
Zierikzee, Zuidwellestraat → Havenpark	1180	107	110	108	109	109	10,88	
Buren Kniphoeck → Molenwal	401	50	50	52	52	51	7,86	
Buren Rodeheldenstraat → Zoetendaal	396	55	55	58	58	57	7,01	
Buren Schoolstraat → Weeshuisstraat	183	23	23	22	24	23	7,96	
Culemborg Goilberdingerstraat → Slotstraat	350	44	43	44	43	44	8,05	
Culemborg Achterstraat → Everwijnstraat	414	52	55	56	61	56	7,39	
totaal geteld per persoon	8860	1002	1041	1050	1071	1041	8,51	

7 Tabel : vier personen interpreteren aantallen intervallen op atlaskaarten.

niet valt in te zien waarom op de kaart afstanden moesten kunnen worden afgelezen op het detailniveau van bouwblokken en zijstraten. Het overige detailniveau van de kaarten is er te summier voor en de stippen zijn er te slordig voor getekend, waarbij de aantallen ook nog eens verschillen tussen atlas- en losse kaart. Het zou ook vreemd zijn deze meetfunctie wel in te bouwen maar voor de gebruiker verder niet toe te lichten. Bovendien hebben de atlaskaarten eigen schaalstukken die een zestiende-eeuwse gebruiker voldoende indruk geven van de afmetingen van de steden. Tot slot rest de conclusie, dat met de veronderstelde maatvoering (interval als maateenheid) de stadsplattegronden niet zijn te construeren zoals ze er nu uitzien.

CONCLUSIE

In tegenstelling tot wat eerder incidenteel is verondersteld in de literatuur, is er op de stadsplattegronden van Jacob van Deventer geen vaste relatie tussen het aantal stippen en de lengte van het straatdeel waarin ze zijn getekend. De dunne stippen kunnen dus geen door de kartograaf gemeten afstanden voorstellen, noch meetkettingen of aantallen stappen. Ze vormen slechts tracé-aanduidingen.

LITERATUUR

Koeman, C. 1983. *Geschiedenis van de kartografie van Nederland. Zes eeuwen land- en zeekaarten en stadsplattegronden*. Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1983: 118-124.

Koeman, C. 1990. Verslag van het werk van de Stichting tot bevordering van de uitgave van de stadsplattegronden vervaardigd door Jacob van Deventer (1559-1572). *Caert-Thresoor* 9, 3: 50-52.

Rutte, Reinout, en Bram Vannieuwenhuyze. 2018. *Stedenatlas Jacob van Deventer. 226 Stadsplattegronden uit 1545-1575 – Schakels tussen verleden en heden*. Bussum: Thoth; Tiel: Lannoo, 2018: 32-34, 41-45.

Vannieuwenhuyze, Bram. 2019.

Enkele nieuwe ideeën over de ontstaanscontext van Jacob van Deventers stadsplattegronden. *Caert-Thresoor* 38, 2: 4-13.

Visser, J.C. 1984. De stadsplattegronden van Jacob van Deventer. In: *Stad in kaart. Voordrachten gehouden op het congres 'De historische stadsplattegrond – spiegel van wens en werkelijkheid' Groningen 18-19 november 1983*. Alphen aan den Rijn: Canaletto, 1984: 29-38.

Visser, J.C. 1992-2001. Inleiding. In: *De stadsplattegronden van Jacob van Deventer [Map 1-8]*. Alphen aan den Rijn: Stichting tot Bevordering van de Uitgave van de Plattegronden van Jacob van Deventer 1992-2001.

NOTEN

- 1 Het genootschap is genoemd naar Aernout Walraed Karel Voet van Oudheusden (1686-1753), auteur van *Historische beschrijvinge van Culemborg* (Utrecht, 1753).
- 2 Rutte en Vannieuwenhuyze (2018): 32; Visser (1984): 32; Visser (1992-2001).
- 3 Koeman (1990): 50.
- 4 www.google.com/maps; www.openstreetmap.org/
- 5 Aan wie ik dank ben verschuldigd voor de verrichte sisyfusarbeid.
- 6 Rutte en Vannieuwenhuyze (2018): 41; Vannieuwenhuyze (2019); 4; Koeman, (1983): 121.

REGIONAAL *Archief Nijmegen*

Deze rubriek beschrijft kaartenverzamelingen in Nederland respectievelijk kaartenverzamelingen met veel Nederlands materiaal.

Tips: Martijn Storms
E-mail: m.storms@library.leidenuniv.nl

Toegankelijkheid

Het Regionaal Archief Nijmegen (RAN) bevindt zich sinds 2001 in zijn huidige onderkomen als onderdeel van het culturele kwartier met filmhuis LUX en de bibliotheek aan het Mariënborg. Het depot kan in totaal zestien kilometer archief herbergen. Op dit moment omvat het gehele bestand zo'n veertien kilometer. De studiezaal is op dinsdag, woensdag en vrijdag geopend van 9.00 tot 17.00 uur; op donderdag van 9.00 tot 20.00 uur. Er zijn altijd studiezaalmedewerkers aanwezig. Archiefstukken kunnen vooraf telefonisch of via e-mail worden aangevraagd. Het RAN is vanaf het Centraal Station van Nijmegen zowel te voet (in ongeveer een kwartier) als met het openbaar vervoer goed te bereiken. De dichtstbijzijnde bushaltes zijn 'Valkhof', 'Plein 1944' en 'Hertogplein'. Voor wie met de auto komt zijn er drie parkeergarages in de buurt. Op het moment van schrijven is het RAN vanwege de coronacrisis gesloten voor het publiek. De dienstverlening verloopt geheel digitaal.

Omvang en Profiel

De basis van de kaartencollectie ligt in de oudheidkamer van het Stadhuis van Nijmegen. Onder het beheer van de in 1845 opgerichte 'Commissie ter verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van Geschiedenis en Kunst' werd in enkele vertrekken op de eerste verdieping van het Stadhuis de collectie kunsthistorische voorwerpen van de stad Nijmegen bewaard, waarvan eind negentiende eeuw ook een topografische atlas deel uitmaakte. Wegens ruimtegebrek in het Stadhuis ontstaat uit de oudheidkamer het Gemeentelijk museum, dat in 1912 wordt ondergebracht in de Mariënborgkapel. In 1940 voegt zich daarbij het Gemeentearchief. De gemeentearchivaris is tevens conservator van het museum, maar de twee onderdelen blijven formeel van elkaar

gescheiden. In 1970 krijgt het museum een eigen conservator. Vier jaar later vertrekt het Gemeentelijk museum uit de Mariënborgkapel om op te gaan in het Nijmeegs Museum 'Commanderie van St. Jan', een van de voorlopers van het huidige Museum Het Valkhof. De kaartencollectie gaat dan over naar het Gemeentearchief, dat vanaf 1978 zijn onderkomen vindt in het Arsenaal aan het Mariënborg.

Vanaf de jaren negentig begon het Gemeentearchief een regionale functie te vervullen. Als Regionaal Archief Nijmegen beheert het nu de archieven van de gemeenten Nijmegen, Berg en Dal, Beuningen, Druten, Heumen, Lingewaard, Mook en Middelaar, West Maas en Waal, Wijchen en van de voorgangers van het Waterschap Rivierenland. Daarnaast herbergt het RAN ook particuliere archieven van onder andere Nijmeegse families, notarissen, verenigingen, scholen, bedrijven en kerken. In de topografisch historische atlas zijn ca. 350 kaarten en plattegronden ondergebracht. Omdat daarnaast vele kaarten, plattegronden en tekeningen zijn verdeeld over de diverse gemeentearchieven, particuliere archieven en waterschapsarchieven laat zich een totaal aantal documenten niet vaststellen.

De eerste kaart van Nijmegen waarop de definitieve ommuring rond de oude stad is ingetekend is de stadsplattegrond van Jacob van Deventer uit 1557. Helaas beschikt het RAN slechts over een facsimile van deze kaart. Een echt topstuk is een Nederlandstalig exemplaar in zwart-wit van *Toonneel der steden van de Vereenighde Nederlanden, met hare beschrijvingen*, ofwel de grote Stedenatlas van Joan Blaeu in twee delen uit 1649, die is ondergebracht in de bibliotheek. De eerste kaart in deze atlas is die van Nijmegen als oudste stad van het hertogdom Gelre, eerste in rang in de Zeven Provinciën. Van Blaeu is ook een afzonderlijke

Regionaal Archief Nijmegen
(foto: William Moore)

ADRES EN CONTACTGEGEVENS

Regionaal Archief Nijmegen
Bezoekadres: Mariënborg 27, 6511 PS Nijmegen
Postadres: Postbus 9105, 6500 HG Nijmegen
Telefoonnummer: 14 024
E-mailadres: hetaarchief@nijmegen.nl
Website: www.regionaalarchiefnijmegen.nl

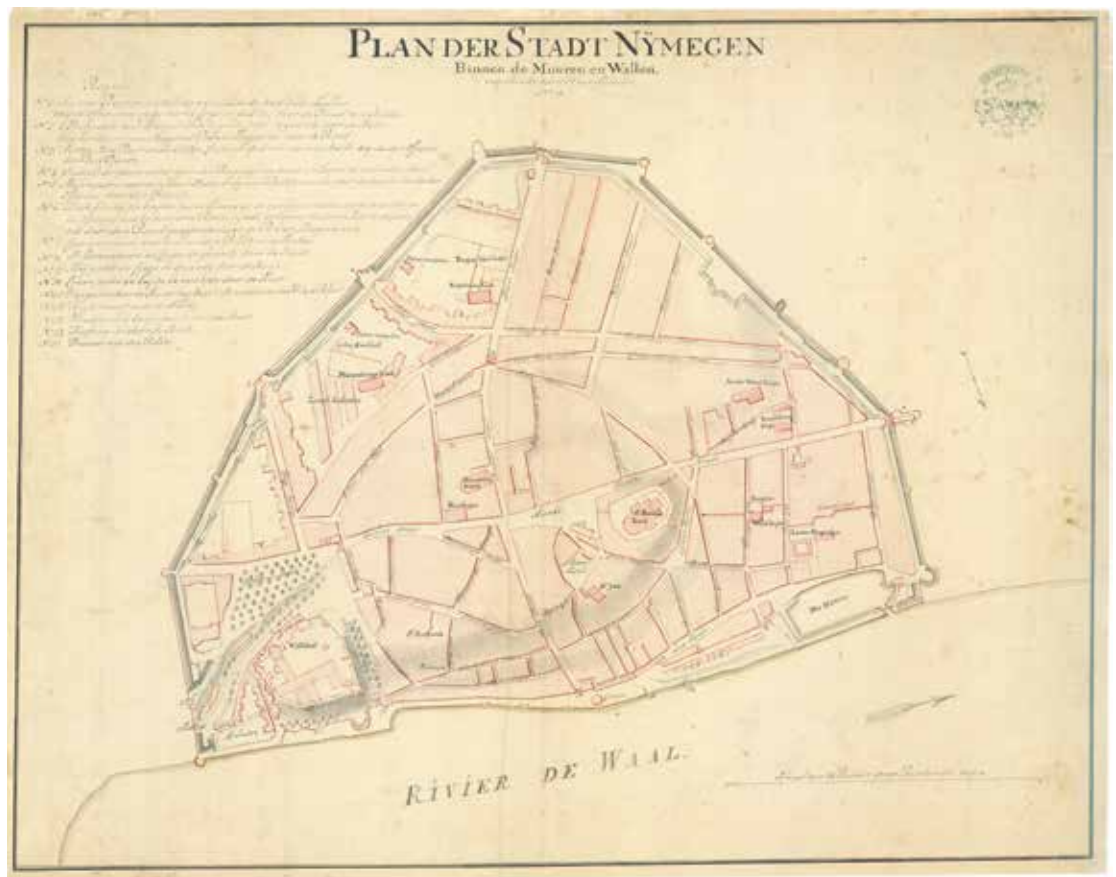

plattegrond van Nijmegen aanwezig die wel is ingekleurd. Eveneens van grote betekenis is het vogelvluchtgezicht op de stad Nijmegen dat de Kleefse landmeter-schilder Hendrik Feltman in 1668-1669 voor de raadzaal van het Nijmeegse Stadhuis maakte. Dit grondig gerestaureerde schilderij is nu een van de topstukken van Museum Het Valkhof. Andere hoogtepunten uit de collectie van het RAN zijn de vestingkaarten van Nicolaes van Geelkercken uit 1654 en van Jacob Hendrik van Suchtelen uit 1779. Na de zeventiende-eeuwse vogelvluchtplattegronden was de kaart van Van Suchtelen de eerste 'moderne' plattegrond van Nijmegen. Interessant zijn ook enkele zogenoemde Tranchotkaarten van Nijmegen en omgeving uit het begin van de

negentiende eeuw. Dit zijn kaarten van het Duitse- en (nu) Nederlandse Rijnland, getekend door Franse ingenieur-geografen onder supervisie van Kolonel Jean Joseph Tranchot (van 1803 tot 1813). Na de Franse tijd werd de kartering voortgezet door Pruisische officieren onder supervisie van Generaal-Majoor Freiherr von Müffling (van 1816 tot 1820). Van belang zijn tevens de ca. 500 kaarten en tekeningen uit het archief van de Commissie tot de Uitleg van de Stad Nijmegen 1875-1890. Nadat in 1874 de Vestingwet door het parlement was aangenomen kwam de weg vrij voor afbraak van de vestingwerken (de ontmanteling) en een spectaculaire groei van Nijmegen (de uitleg). Zonder twijfel is die uitleg het meest

Plattegrond van Nijmegen door Joan Blaeu, 1649 (RAN, KPC-41).

Stadsplattegrond J.H. van Suchtelen, 1779 (RAN, KPB-I-16).

BELANGRIJKE LITERATUUR

Abma, R., B. Gunterman & W. Uitterhoeve. 2018. *Nieuwe Historische Atlas van Nijmegen. 2000 jaar stad aan de Waal*, Nijmegen: Vantilt.

Gorissen, F. 1956. *Niederrheinischer Städteatlas/Geldrische Städte, 1. Heft: Nijmegen*. Kleve: Boss (Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, nr. 51).

kenmerkende aspect geworden van de stadsgeschiedenis aan het einde van de negentiende en het begin van de twintigste eeuw. Tenslotte is nog een omgevingskaart in twaalf delen van de hand van F.A. Toonen uit ca. 1885 het vermelden waard.

Websites

Een groeiend aantal kaarten, plattegronden en tekeningen zijn raadpleegbaar via de Digitale Studiezaal van het RAN <https://studiezaal.nijmegen.nl>. Momenteel zijn dat er zo'n 700.

In de Historische Atlas Nijmegen <http://kaart.nijmegen.nl/historie> zijn allerlei historische gegevens met betrekking tot bijvoorbeeld stadsontwikkeling, gebouwen en locaties en eigenaren en bewoners verwerkt in een plattegrond. Het centrum van Nijmegen wordt gepresenteerd aan de hand van meerdere kaartlagen, zoals verdedigingswerken, bouwhistorische waarden en oorlogsschade in 1944-1945. Door een historische kaart of luchtfoto over de huidige plattegrond heen te leggen, kan een antwoord worden gevonden op vragen als: waar stonden precies de middeleeuwse stadsmuren, wie hebben vroeger in mijn huis gewoond, waar vind ik historische winkelpanden, welke delen van de stad werden in de Tweede Wereldoorlog verwoest?

Plattegrond van de uitleg van de stad, 1888 (RAN, KPD-16)

BK BUBB KUYPER

**VEILING BOEKEN
MANUSCRIPTEN
EN GRAFIEK**

met o.a.
Nederlandse en
buitenlandse
kartografie,
topografie en
geschiedenis

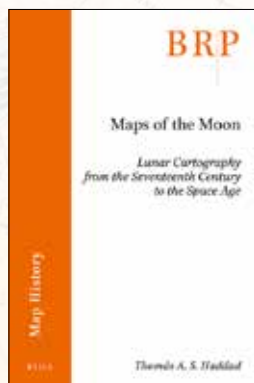
**26-29
November
2019**

**Kijkdagen
21-24 November**

Inbreng voor
deze veiling
mogelijk op
maandag t/m
vrijdag van
9.00-17.00 uur

Kenaupark 30
2011 MT Haarlem
tel. 023 5323986
fax 023 5323893
e-mail info@bubbkuyper.com
catalogus online te raadplegen op
www.bubbkuyper.com

December 2019
Paperback (vi, 98 pp.)
ISBN 9789004400887
E-ISBN 9789004400894
Price € 70
brill.com/rpmh

Maps of the Moon

*Lunar Cartography from the
Seventeenth Century to the Space Age*

Thomás A. S. Haddad

When does a depiction of the moon become a lunar map? This publication addresses this question from theoretical and historical standpoints. It is argued that moon maps are of crucial importance to the history of cartography, for they challenge established notions of what is a map, how it functions, what are its purposes, and what kind of power it embodies and performs. The work also shows how terrestrial cartography has shaped the history of lunar mapping since the seventeenth century, through visual and nomenclature conventions, the cultural currency of maps, mapmakers' social standing, and data-gathering and projection practices.

BRILL

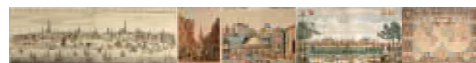
IRIS GLOBES
Antique
MAPS
GLOBES
TELLURIUMS
PLANETARIUMS
ARMILLARY SPHERES
GLOBE CONSERVATION

<http://www.irisglobes.nl>

Inter-Antiquariaat *Mefferdt & De Jonge*

INKOOP en VERKOOP oude kaarten en stadsgezichten
Bernard Zweerskade 18, 1077 TZ Amsterdam, T: 020-6640841
www.inter-antiquariaat.nl interantiquariaat@chello.nl

In Memoriam

PETER H. MEURER (10 APRIL 1951-11 MAART 2020)

Peter Meurer werd op 10 april 1951 in Heinsberg (D) geboren. Na zijn opleiding aan het humanistisch gymnasium en vervulling van de militaire dienst studeerde hij van 1972-1977 aan de Rheinisch-Westfälische Technische Hochschule Aachen in de hoofdvakken geografie en architectuurgeschiedenis en de bijvakken geschiedenis, stedenbouw, kunstgeschiedenis en geodesie. Zijn doctoraalstudie werd afgesloten met een werk over de versterkte nederzettingen in het hertogdom Jülich.

In 1980 kwam Meurer in contact met Dr. Fritz Helwig, die hem stimuleerde de Keulse atlasuitgaven als dissertatieonderwerp te kiezen. Vanaf 1981 volgde hij een studie wetenschapsgeschiedenis in Bonn onder toezicht van prof. Beck. Door een meningsverschil tussen de promotoren strandde de in 1984 voltooide dissertatie. *De Atlantes Colonienses* werd uiteindelijk in 1988 door Dietrich Pfaehler uitgegeven. Met deze kleine uitgever was Meurer reeds eerder in contact gekomen om samen het vaktijdschrift *Speculum Orbis* te publiceren, een onderneming die door gebrek aan ondersteuning door de Duitse vakgenoten na enkele nummers mislukte.

Omstreeks 1988 ontstond het idee voor het project *Imago Germaniae*, dat in het 'Dokumentationszentrum für deutsche Landeskunde' aan de Universiteit van Trier zou worden gerealiseerd. Maar eerst moest Meurer promoveren om de weg naar de universiteit mogelijk te maken. Met zijn boek *Fontes Cartographici Orteliani* promoveerde Meurer bij prof. Scharfe in Berlijn als externe promovendus. Gedurende zijn verblijf in Trier kon Meurer zich van 1992 tot 1997 intensief met het project "Corpus der älteren Germania-Karten" bezighouden. Door de Duitse hereniging werd echter het instituut in Trier opgeheven ten gunste van het 'Leibniz-Institut für Länderkunde' te Leipzig. Meurer verliet stad en universiteit Trier en verhuisde naar het

huis van zijn ouders in Heinsberg.

In 1998 bood zich een nieuwe kans aan de Universiteit van Duisburg bij prof. Blotevogel, waar samen met de Universiteit van Utrecht het project over Christiaan Sgrooten van start ging. Als gevolg van de fusie van de Gerhard Mercator Universiteit in Duisburg met die in Essen in 2002 en de daarmee gepaard gaande hervorming van de universiteit verloor Peter Meurer voor de tweede keer een gevestigde onderzoeksfunctie. Ondanks het gebrek aan perspectief en financiële zekerheid, voltooide hij het Sgrootenproject.

Misschien vanwege al deze stress kreeg Peter Meurer in mei 2004 een hartaanval, wat resulteerde in een bypassoperatie. Nadat drie verdere voorstellen voor onderzoeksprojecten door Duitse experts werden afgewezen, verdiende hij zijn brood door in de antiquariaat- en de verzamelaarsector te werken.

Na een moeilijke tijd keerde hij terug in de wetenschappelijke wereld met behulp van het nieuwe Deutsche Forschungsgemeinschaft-programma 'Eigene Stelle'. Van 2008 tot 2011 was hij verantwoordelijk voor het project "Caspar Vopelius Edition" onder leiding van prof. Schmitz van de Universiteit en Stadsbibliotheek in Keulen. Het onderzoek werd succesvol afgerond, maar helaas is er om financiële redenen geen commerciële publicatie verschenen.

Gelukkig kon Nederland Meurer bij de realisering van twee andere grote publicaties de helpende hand bieden. Slechts door de investering en inspanning van uitgever Canaletto in Alphen aan den Rijn zagen twee mammoetprojecten het licht: in 2001 *Die Manuskriptatlanten Christian Sgrootens* en in 2007 *Corpus der älteren Germania-Karten*, beide lijvige publicaties, voorzien van talrijke facsimile-uitgaven in aparte portfolio's.

Nadat vervolgens twee projecten over de Nederlandse kartografen in ballingschap in Duitsland – bedoeld als Deel X van *Monumenta Cartographica*

Peter H. Meurer

Neerlandica met Günter Schilder – en een groot project over de kartografie van de Waldseemüllerschool (1513–1530) door de Deutsche Forschungsgemeinschaft werden afgewezen, besloot Meurer in 2014 met pensioen te gaan.

De vroege dood van Peter Meurer betekent een ernstig verlies voor iedereen die zich intens bezighoudt met de geschiedenis van de kartografie. Zijn immense werklust en zijn veelzijdig werk is bewonderenswaardig. En dit gebeurde in een wetenschappelijke omgeving, die niet altijd gemakkelijk voor hem was, omdat hij helaas vaak werd belet zijn grote onderzoeksplannen te realiseren. Niettemin zette hij zonder aarzelen zijn wetenschappelijke pad voort en leverde hij een belangrijke bijdrage aan de geschiedenis van de kartografie – publicaties variërend van Ptolemaeus tot missiekartografie in de twintigste eeuw. Zijn nauwkeurige woordkeuze en de logische interpretatie van de bronnen hebben algemene bewondering en waardering gekregen. Met zijn boeken en facsimilewerken over de Keulse atlanten, Ortelius, Corpus van de oudere Germaniakaarten en Sgrooten, heeft Peter Meurer meesterwerken geleverd die onmisbare naslagwerken zijn geworden. Daarin leeft onze herinnering aan een grote wetenschapper en kaarthistoricus voort.

Meurer heeft zeventien boeken en circa tweehonderd artikelen gepubliceerd, waarvan vijftien in *Caert-Thresoor*. Zijn complete oeuvre wordt in nr. 61 van *Cartographia Helvetica* gepubliceerd.

—
GÜNTER SCHILDER

VARIA CARTOGRAPHICA

Inzendingen
voor deze rubriek
kunnen gestuurd
worden aan
Ester Smit

E-mail: e.smit@historischcentrumoverijssel.nl

CONFERENTIE IN VENETIË

De *Brussels Map Circle* organiseert samen met de Italiaanse vereniging *Roberto Almagià*, de vereniging voor verzamelaars van oude kaarten hebben een voornemen om een bijeenkomst te organiseren, in navolging van de succesvolle conferentie in Rome in 2016. De conferentie zal gehouden worden in Venetië, een stad van vele bekende kartografen, Fra Mauro, Bertelli, Coronelli. De bijeenkomst wil nadruk leggen op de interactie tussen Italië en de Lage Landen gedurende het tijdvak 1550 tot 1750. Het idee is om lezingen te geven en bekende bibliotheken te bezoeken, met mooie kaartcollecties. De organisatie is in handen van Emilio Moreschi, professor Vladimiro Valerio en Alex Smit. Meer gegevens zullen in de loop van de tijd geplaatst worden op de website van de *Brussels Map Circle*.

Waar: Venetië (precieze locatie nog nader bekend te maken)
Wanneer: 16 en 17 oktober 2020 (onder voorbehoud)
Meer informatie: www.bimcc.org/ (onder de knop *Events*)

Fietskaarten van de Eerste Nederlandsche Rijwielfabriek (ENR) in Deventer

Fietskaart Drenthe met onmslag. Collectie HEK.

De bekende fietsenfabrikant Burgers uit Deventer produceerde drie series van elf fietskaarten (één per provincie) van net vóór 1920 tot 1929 en later. De kaartjes van de laatste serie waren als set te koop voor Fl. 2,50; ook kreeg men ze cadeau bij aanschaf van een 'rijwiel'.

De eerste serie bestond uit stadsgezichten per provincie met een fietser in klederdracht; deze serie was zwart-wit. De tweede serie uit 1925 werd met andere stadsgezichten en andere klederdrachten in kleur uitgegeven. De derde serie van 1929 en later was een pronkstuk in ferme kleuren. De kaartjes zijn 15 x 23,6 cm en gevouwen 15 x 11,8 cm. Op de voorkant staat de naam van de provincie en verticaal langs de rand FIETSKAART. Achterop staat reclame van de fietsenfabriek: een fiets van Burgers ENR Deventer met als onderschrift, "Het mooiste en het best gemonteerde rijwiel met den langsten levensduur". Negen van de elf kaarten hebben modern gestileerde leeuwen. Drenthe heeft een afbeelding van de Maagd Maria met het Kindeke Jezus, terwijl Friesland pronkt met Friese 'plompeblèdde' en tweekoppige Habsburgse adelaars. De derde serie is gemaakt door Koekkoek en gedrukt bij Senefelder in Amsterdam; dit staat, net als de prijs, vermeld op het hoesje van de elf kaarten.

Afscheid kaartconservator Lida Ruitinga

Op 4 februari 2020 was de receptie ter gelegenheid van het afscheid van Lida Ruitinga. Gedurende veertig jaar was zij als conservator kaarten verbonden aan de bibliotheek van de Vrije Universiteit in Amsterdam. In gemoedelijke sfeer werden herinneringen opgehaald en afscheidsspeeches gehouden, door Lida's collega's van de VU en ook van elders in het land. Daarbij was met name de ontwikkeling van GeoPlaza een onderwerp dat door veel sprekers werd genoemd (zie <https://geoplaza.vu.nl/cms/>). Ook Lida zelf voerde het woord, evenals haar opvolger: Reinout Klaarenbeek. Er was een kleine expositie te zien, met foto's en andere documenten, die

de neerslag vormden van jarenlang toegewijd conservatorschap. Bijzonder indrukwekkend was het lied dat Lida's ex-collega Jacques Spaapen voor de gelegenheid had geschreven en dat door hem samen met enkele andere collega's op gloedvolle wijze ten gehore werd gebracht, op de wijze van *Een lied bij psalm 90* (muziek: Tom Löwenthal). Vanwege het zeldzame kartografische gehalte van dit lied, leek het de redactie van *Caert-Thresoor* toepasselijk het hier in z'n geheel af te drukken. Natuurlijk betuigen we daarbij onze dank aan de auteur Jacques Spaapen voor het ter beschikking stellen van deze tekst: Lida wensen wij van harte het beste voor de toekomst.

AFSCHIED VAN LIDA

Een loflied op een aardespecialist,
een hymne voor een hemelconservator
is wat wij zingen gaan, maar ook beslist
een ode aan een atlascencurator,
een eerbetoon aan haar als onbetwist
model van creatieve inspirator.

Van alle VU-collecties het speciaalst,
zo mag vandaag haar erfenis wel heten,
op onderdelen zeker het globaalst,
qua lengtegraden en ook wel qua breedten,
in reikwijdte verweg het mondiaalst:
ja, Lida heeft bepaald niet stilgezeten!

Veel documenten zijn spectaculair,
je leest ze niet, ze zijn om naar te kijken,
soms analoog, soms helemaal binair,
verbeelde werelden of koninkrijken.
Daarmee heeft Lida jarenlang met flair
de VU-collectie weten te verrijken.

Reliëf-, land-, wegen-, zee- en waterkaart,
atlassen, globes en stadsplattegronden,
landgoederen-, rivier- en schoolwandkaart,
aardkloten, maanglobes en wereldronden,

heeft zij met vlijt vergaard en welbewaard
om onze wereld te kunnen doorgronden.

Een aanwinst werd meteen geregistreerd,
nauwkeurig opgetekend op een kaartje.
De kaartjes werden kunstig gesorteerd
tot informatiebron en menig jaartje
werd deze catalogoog gecultiveerd
als kostbaar afdelingsparadepaardje.

De laatste tijd was het uit met de pret:
ook de KV moest nu moderniseren
en de catalogus van a tot z
naar digitaal bestaan toe converteren
en in de oceaan van WorldCat
op hoop van zegen zien te integreren.

Ook kaart en globe werden digitaal,
een must als je als VU wilt innoveren.
Een GIS, een beeldbank, 't kwam er allemaal;
een Geoplaza kun je niet ontberen.
Zo ging de hele kaartenboel viraal
en kun je heerlijk georefereren.

Verplaatst, verhuisd, gereorganiseerd,
de KV kende vele lotgevallen;
niet steeds qua nut en noodzaak
gewaardeerd,
bedreigd door waterscha en ongevallen,
is zij, door Lida vasthoudend beheerd,
nooit bij de klant in ongena gevallen.

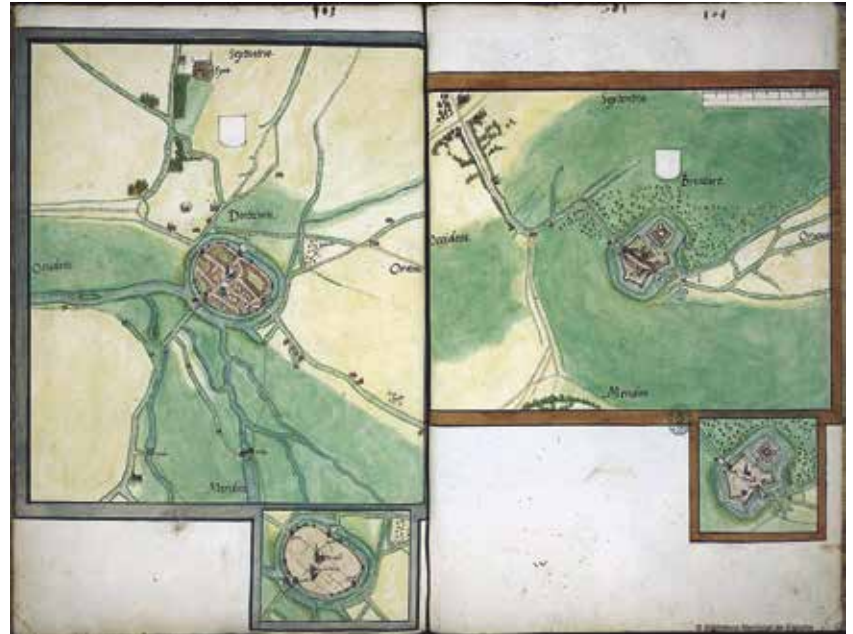
Niet slechts intern, maar ook buitengaats
heeft Lida haar talent kunnen ontplooiën.
Bij veel congressen was zij op haar plaats
en hield zij haar deskundige pleidooien.
Maar ook heeft zij niet in de laatste plaats
menig tentoonstelling kunnen voltooien.

"Dag Lida", zingen wij nu tot besluit.
Wij wensen je nog heel veel mooie jaren.
Ga er met Cees wat vaker tussenuit,
en dat je dan veel moois mag wedervaren.
Maar denk er altijd aan dat naar verluidd
een goede kaart je veel stress kan besparen.

—
JACQUES SPAAPEN

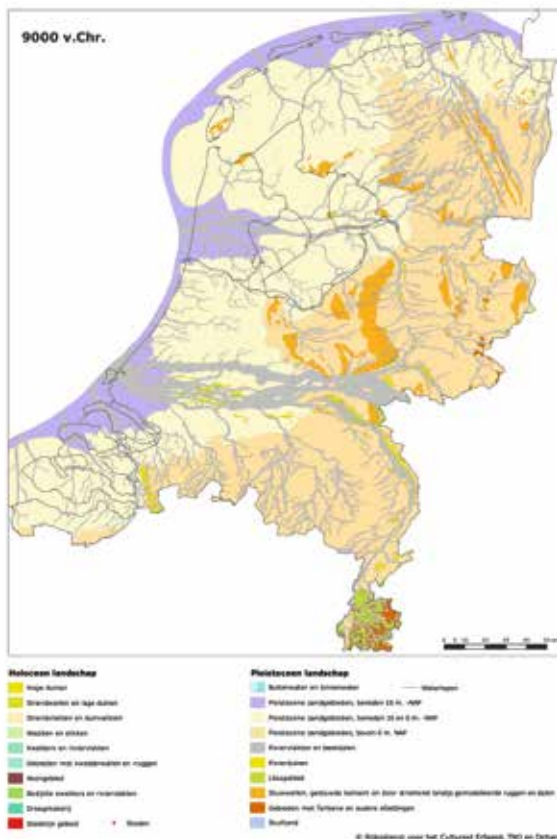
Digitale Biblioteca Nacional de España

De Biblioteca Digital Hispánica maakt deel uit van de Biblioteca Nacional de España in Madrid. Deze bibliotheek is zeer actief met het digitaliseren en toegankelijk maken van haar collectie in haar digitale bibliotheek. In de bibliotheek zijn heel veel atlassen toegankelijk gemaakt en in hoge resolutie te downloaden. Een voorbeeld uit deze atlascollectie zijn de stedenatlassen van Jacob van Deventer uit 1545. In Madrid zijn twee van de drie atlassen bewaard gebleven. Het eerste deel is verloren gegaan. In de atlassen zijn de steden opgenomen uit de zestiende-eeuwse Lage Landen. In de *Stedenatlas Jacob van Deventer* van Bram Vannieuwenhuyze en Reinout Rutte, uitgegeven in 2018 is ook het eerste deel opgenomen, samengesteld uit losse plattegronden. De Biblioteca Digital Hispánica is een geweldige bron voor historici en kartografen.

Meer informatie: <http://bdh.bne.es/bnearch/Search.do?> (zoeken op Jacob van Deventer)

Plattegrond van Doetinchem en Bredevoort van Jacob van Deventer. Collectie Biblioteca Nacional de España.

PALEOGRAFISCHE KAARTEN

Volgens de website van de Rijksdienst voor het Cultureel erfgoed is in pdf-formaat op 11 maart 2020 een aantal paleografische kaarten gepubliceerd. Het is niet duidelijk of het om een nieuwe publicatie gaat, of om een bijwerking, maar de kaarten zijn interessant en gaan terug tot ongeveer 9000 voor onze jaartelling. Deze set kaarten is een onderdeel van het programma Kennis voor Archeologie en is tot stand gekomen in samenwerking met onder andere TNO. Niet alleen voor archeologen, maar ook voor andere geïnteresseerden is de kaart een mooie bron van informatie. Natuur en mens spelen een centrale rol in de verandering van het Nederlandse landschap. Deze paleografische kaarten laten zien hoe mensen in een bepaalde periode omgingen met de omgeving. De kaarten geven informatie over welke gebieden bewoonbaar waren en welke niet. Op de RCE-site zijn de ze te downloaden.

Kijk op de site van de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed:
www.cultureelerfgoed.nl/onderwerpen/bronnen-en-kaarten/overzicht/paleografische-kaarten

Paleografische kaart van Nederland meer dan 10.000 jaar geleden. Vos, P., M. van der Meulen, H. Weerts en J. Bazelmans 2018: *Atlas van Nederland in het Holoceen. Landschap en bewoning vanaf de laatste ijstijd tot nu*, Amsterdam (Prometheus), www.cultureelerfgoed.nl.

POSTZEGELVEL

Op 30 maart 2020 is er een postzegelvel van zes postzegels uitgekomen, met daarop afgebeeld de zestiende- of zeventiende-eeuwse kaartmakers met 'hun' kaart van Nederland. De reden hiervoor is om te vieren dat het 450 jaar geleden is dat de eerste 'moderne' atlas verscheen, vervaardigd door Abraham Ortelius in 1570. Het vel met postzegels is vormgegeven door Maud van Rossem. Naast Ortelius, worden Mercator, De Jode, Hondius, Blaeu en Janssonius afgebeeld. De kaarten op de achtergrond komen uit atlassen in het bezit van Allard Pierson | Collecties van de Universiteit van Amsterdam.

Weggestopt maar toch te vinden

Het staat al een tijdje online, maar een beetje weggestopt. Reden te meer om het weer tevoorschijn te halen. Op de site van de Koninklijke Bibliotheek staan een aantal gedigitaliseerde atlassen gepresenteerd, zoals die van Ortelius. De atlas *Theatrum orbis terrarum* van Abraham Ortelius is de eerste 'moderne' wereldatlas, gemaakt door Abraham Ortelius aan het einde van de zestiende eeuw. Ortelius (1527-1598) komt op het idee om een aantal bestaande kaarten opnieuw uit te geven maar dan in standaardformaat en gebon-

den in een band. Op kb.nl staat een duidelijk en interessant verhaal over de atlas en hoe deze tot stand kwam. Via de index op de Atlas Ortelius kunnen de kaarten per land worden open geklikt. De bestanden zijn niet op te slaan maar uitvergroten kan tot de kleinste details. Op de knop 'rondleidingen' in de rechterkolom wordt per pagina verder uitgelegd wat er is te zien. Interessant zijn de verwijzingen onderaan naar andere gedigitaliseerde (of deels gedigitaliseerde) atlassen. We hoeven ons niet te vervelen!

Te bekijken op:
www.kb.nl/themas/atlassen/atlas-ortelius

Descriptio Germaniae Inferior uit de eerste 'moderne' wereldatlas. Vervaardigd door Abraham Ortelius (1592) te Antwerpen. Koninklijke Bibliotheek, nummer KW 1700 B 12.

Stapperkaarten op beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Deze plattegronden uit 1950 zijn gedigitaliseerd en te bekijken via onze beeldbank. Hierop zijn de eerste beschermde stads- en dorpsgezichten in Nederland vastgelegd.

Deze 'Stapperkaarten' zijn gebaseerd op de kadastrale minuutplannen uit 1830, waarop een esthetische waardering van de historische bebouwing van een stad of dorp is aangegeven.

De naam Stapperkaarten komt van architect en bouwkundige Jan Stapper, die deze kaarten voor de Rijksdienst gemaakt heeft.

Meer informatie: <https://bit.ly/3dHy0An>

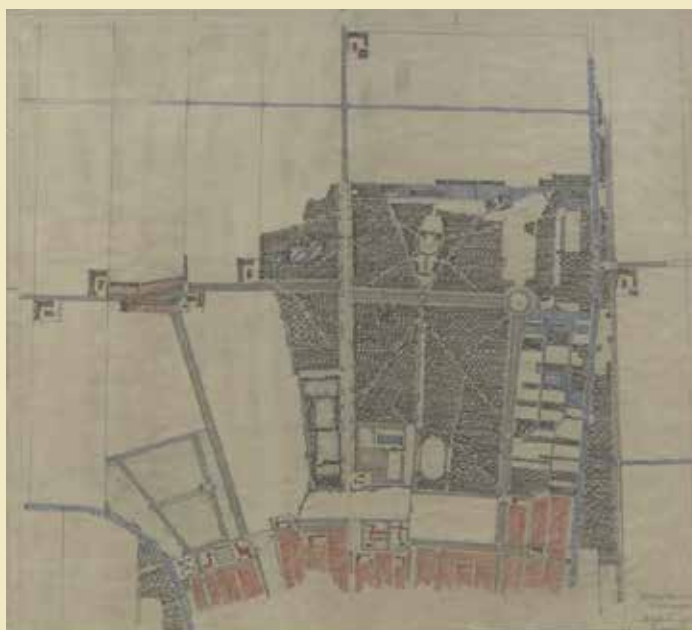
Plattegrond van Woudrichem. Collectie Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, RCE-647 (Stapper 60).

KAARTEN EN TEKENINGEN VAN DE RIJKSDIENST VOOR DE IJSSELMEERPOLDERS ONLINE

Dat jonge instellingen interessante kaartcollecties herbergen, bewijst Het Flevolands Archief. Per 15 januari 2020 staan de tekeningen van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders online. Raadplegen op de studiezaal was vanwege het formaat en materiële staat soms moeilijk. De stukken waren zo groot, dat het bekijken schadelijk zou kunnen zijn voor de kaarten. Dat probleem is dankzij door de digitalisering opgelost. De stukken zijn onder toegangsnummer 0004 te zien via archieven.nl onder Het Flevolands Archief (aan te klikken in de rechter kolom). Een ontwerp voor een viergezinswoning, of de aanleg van bossen rondom Emmeloord, aanleg van een kippenhok; er is van alles te vinden.

Kijk op: hetflevolandsarchief.nl/nieuws/34-kaarten-en-tekeningen-van-de-rijksdienst-voor-de-ijsselmeerpolders-online

Bosplan voor Emmeloord. Opdrachtgever: directie van de Wieringermeer (20 juni 1944). Het Flevoland Archief, nummer toegang 0004, Bosplan 62, tekeningnummer BWM-656, detail.

RECENSIES

Inzendingen voor deze rubriek kunnen gestuurd worden aan Ron Guleij

E-mail: ron.guleij@nationaalarchief.nl

VREEMDE VERWANTEN
de wereld buiten Europa 1400 – 1600

- Ernst van den Boogaart.
- Nijmegen: Uitgeverij Vantilt 2019. – Gebonden, hardcover, 404 pagina's met 150 illustraties in kleur.
- ISBN 9789460044618.
- € 29,95

Vreemde verwanten

Aan het einde van de middeleeuwen ontstond er in Europa belangstelling voor de wereld buiten de tot dan bekende wereld, die bestond uit Europa en het gebied rond de Middellandse Zee. Marco Polo en anderen maakten reizen diep in Azië, Portugezen verkenden de kusten van Afrika en verder, en eind van de vijftiende eeuw begon de verkenning van het tot dan onbekende Amerika.

De bevindingen van deze moedige reizigers werden vastgelegd in reisverslagen en tekeningen en vonden hun weerslag ook in de kartografische weergaven van de nieuwe gebieden en de wereld.

Ernst van den Boogaart is van huis uit historicus en publiceerde eerder over de vroege kennismaking met deze nieuwe werelden. In dit *opus magnum* geeft hij een fraai overzicht van deze nieuwe kennis, waarbij hij gebruik maakt van de vroegste bronnen die te vinden zijn. Hij verleent de lezer niet alleen toegang tot deze bronnen, inclusief de afbeeldingen die daarbij te vinden zijn, maar de prenten die zijn afgebeeld worden ook zorgvuldig toegelicht. Een aanzienlijk deel van deze afbeeldingen zijn kaarten, waarvan de belangrijkste over twee pagina's zijn weergegeven, zoals de Catalaanse Atlas van Cresques en de wereldkaarten van Ptolemaeus uit de 1482, van Marcellus uit 1489 en van Waldseemüller uit 1507. Deze kaarten illustreren zo het telkens veranderende wereldbeeld.

Het boek begint met een wat lange beschrijving van de wereld buiten Europa, zoals die bekend was rond 1400. Fraai vond ik de hoofdstukken over Burgkmairs fries uit 1508 en de Codex Casanatense van omstreeks 1550, die ook als boeiende monografie gelezen kunnen worden.

Ook het hoofdstuk over de relatie tussen het oude koninkrijk Kongo en Europa las ik met veel plezier; het is grotendeels gebaseerd op de *Relatione del Reame di Congo* van Filippo Pigafitta en Lopes. De beide kaarten uit dit werk, van Afrika en van Kongo, zijn opgenomen.

Het boek eindigt met een hoofdstuk over het *Theatrum orbis terrarum* van Ortelius, deels gebaseerd op het werk van Van den Broecke. De vele edities van deze atlas vanaf 1570 laten als het ware de finale zien van de verkenning van de wereld en tonen een steeds betrouwbaarder beeld ervan. Ook de beschrijving van de nieuwe werelden en de vreemde verwanten die beschreven worden in de cartouches op de kaarten van Ortelius en op de achterzijde ervan, sluiten goed aan bij de opzet van dit boek.

Het boek is een erudiete studie op het grensvlak van geschiedenis, antropologie, kunstgeschiedenis met kartografie als rode draad. Het kent een uitgebreide verantwoording in noten, bronnen en literatuur. Hoewel geen kartografisch werk in strikte zin, is het naar ik meen voor de lezer van *Caert-Thresoor* een buitengewoon interessant en mooi uitgegeven boek dat je meeneemt naar de begintijd van de moderne kartografie. De prijs kan geen bezwaar zijn.

• KEES VAN GROOTHEEST •

Grootse plannen

De Poppkaarten zijn wereldberoemd, althans in België. Over de ontstaanscontext van deze 'koninginnenbron uit de negentiende eeuw' en 'ware goudmijn voor onderzoekers' – zoals historicus Eric Vanhaute de kaartenreeks in het voorwoord omschrijft – was tot op heden niet veel bekend. Alle lof dus voor Sven Vrielinck van de Universiteit Gent, die talloze gegevens over de genese, productie en distributie van de *Atlas parcellaire de la Belgique* van Philippe-Christian Popp (*Utrecht 1805 – †Brugge 1879) heeft bijeengeharkt, geordend en gepresenteerd in een overzichtelijk boek. Die kennis is immers onontbeerlijk om de informatie die de kaarten bevatten goed te interpreteren en te gebruiken.

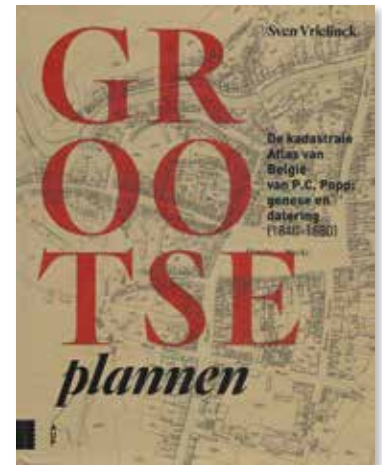
Grootse plannen verwijst zowel naar het belang van de kaarten als naar de megalomane onderneming die Popp halverwege de negentiende eeuw op poten zette: de uitgave van een kadastrale atlas met bijhorende leggers voor alle gemeenten van België. Na een kort eerste deel waarin Popp's atlas wordt gekarakteriseerd gaat Vrielinck in het tweede deel van het boek dieper in op de wording en realisatie van het project en op de drijfveren van de betrokkenen. Vooral de zoektocht naar geld zou haast constant Popp's aandacht vragen en zorgde ervoor dat momenten van voor- en tegenspoed elkaar afwisselden. Het project ontstond eind jaren 1830 en richtte zich aanvankelijk uitsluitend op de provincie West-Vlaanderen; dankzij een nieuw élan werd het halverwege de jaren 1850 uitgebreid naar geheel België. Uiteindelijk zou Popp niet in zijn opzet slagen: van de Limburgse, Naamse, Luxemburgse en een reeks Kempische gemeenten zijn geen Poppkaarten uitgegeven en ook enkele belangrijke steden als Luik en Gent ontbreken. Desalniettemin bestrijkt de atlas 1733 gemeenten, goed voor 2.339 kaartbladen, 3,8 miljoen gekarteerde percelen en 750.000 eigendomstitels.

Het derde deel van het boek, 'Repertorium' genoemd, bevat onder meer een lijst van alle gerealiseerde Poppkaarten, alfabetisch geordend op gemeentenaam, met opgave van het jaar van opname en van de aantallen kaartbladen, bladzijden van de bijhorende leggers, eigendomsartikels en percelen. Vooral de datering van de Poppkaarten is

belangwekkend, omdat onderzoekers meestal niet verder komen dan ruwe schattingen als 'omstreeks 1860' of 'halverwege de negentiende eeuw'. Verder omvat het repertorium ook een technische steekkaart, een lijst van medewerkers en betrokkenen en duiding over de vastgoedgegevens.

Grootse plannen is een goed opgevat boek en bijzonder nuttig naslagwerk, dat onmisbaar is voor diegenen die de Poppkaarten gebruiken als gegevensbron of illustratiemateriaal. Voor kaarthistorici biedt het interessante context over de genese en realisatie van een megalomaan negentiende-eeuws uitgaveproject. De inhoud van de kaarten komt slechts summier aan bod, maar daarover is reeds elders gepubliceerd. Op twee vlakken was wellicht wat meer nuancering gepast geweest. Ten eerste wordt de uniciteit van het project te veel benadrukt. Nochtans geeft Vrielinck enerzijds zelf aan dat gelijkaardige projecten het levenslicht zagen in binnen- en buitenland; anderzijds bieden de Poppkaarten 'tweedehandsgegevens', overgenomen uit de kadastrale documentatie. Ten tweede wordt misschien te veel geloof gehecht aan het terugkerende discours over geldgebrek. Opvallend is toch wel dat in Popp's familie en netwerk telkens weer kapitaal beschikbaar kwam om het project verder te zetten. Achteraf beschouwd bleek de onderneming overigens winstgevend. Misschien werden de tegenslagen juist overdreven in de verfgezet teneinde nieuwe middelen te vinden? Popp's project was zeker en vast megalomaan, maar misschien minder een anomalie dan in het besluit van het boek wordt verdedigd.

© BRAM VANNIEUWENHUYZE ©

GROOTSE PLANNEN.

De kadastrale Atlas van België van P.C. Popp: genese en datering (1840-1880)

- © Sven Vrielinck.
- © Amsterdam: Amsterdam University Press, 2018. - Geb., 166 p., ill. in kleur.
- © ISBN 9789462987852.
- © Prijs € 30,99.

HET UNIVERSUM VAN AMSTERDAM,

Schatten uit de Gouden Eeuw van de cartografie

- 📖 *Stichting Koninklijk Paleis Amsterdam*
- 📖 Waanders Uitgevers Zwolle, 2019. 96 p; ill. in kleur.
- 📖 ISBN 978 94 6262 248 7. NUR 644.
- 📖 Prijs: € 19,95.

Het Universum van Amsterdam

Soms vind je een boek al heel mooi, zonder dat je het gelezen hebt. Dat is zo bij deze uitgave die verscheen ter gelegenheid van een tentoonstelling in het Paleis op de Dam afgelopen zomer. Mooi uitgegeven, mooie foto's en afbeeldingen en nota bene met een mooi voorwoord van de Koning. Dat is toch niet elk boek gegeven!

Centraal in het boek staan de drie enorme kaarten ingelegd in de vloer van de grote Burgerzaal van het Paleis op de Dam: marmeren mozaïeken van meer dan zes meter doorsnede: het oostelijk halfmond, het westelijk halfmond en de sterrenhemel. Ze vormen het toonbeeld van Amsterdam als centrum van de wereld, zoals dat daar werd beleefd in de zeventiende eeuw bij de bouw van het stadhuis.

Samen met de prachtige tentoonstelling in de ruimten rond de Burgerzaal vormden ze ook een fraaie illustratie van Amsterdam als cartografisch centrum in de zeventiende eeuw voor de deelnemers van het internationale historisch-cartografisch congres dat in juli in de stad plaats vond.

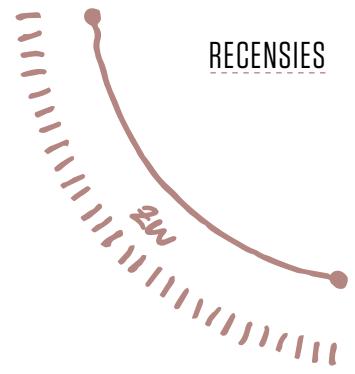
Het boek(je) begint met een beschouwende inleiding van Robbert Dijkgraaf en André Kuipers over de dapperen en nieuwsgierigen onder ons, die graag het onbekende willen verkennen, zoals ook de witte plekken op een kaart. Het grootste hoofdstuk is van de hand van Reinder Storm onder titel: 'In de ban van Atlas, de Gouden Eeuw van de Amsterdamse cartografie'. Het geeft een mooi overzicht van de immense kartografische productie zoals die in het centrum van Amsterdam in de zeventiende eeuw plaats vond en de vele aspecten daarvan. Het hoofdstuk is bedoeld voor een breder publiek en de lezers van *Caert-Thresoor* zullen er wellicht niet zo veel nieuws in vinden. Dat is waarschijnlijk wel het geval in het hoofdstuk van de hand van de conservator van het paleis, Alice Taatgen: 'Hemel en aarde

in het stadhuis van Amsterdam'. Het beschrijft gedetailleerd de geschiedenis van de door Blaeu ontworpen kaarten in de prachtige omgeving van de Burgerzaal vol symboliek, waarvan de drie mozaïeken het hart vormen. Alleen de hemelkaart blijkt nog origineel en de kaarten zijn 150 jaar opgeslagen geweest en pas sinds 1953 weer in de Burgerzaal te zien!

Vermeldenswaard is de wijze waarop het boek is geïllustreerd: scherpe weergave van de vele kaarten uit de tentoonstelling en bijzonder mooie foto's van de Burgerzaal met veel detailopnames. Het boek is dan ook niet zozeer een catalogus van de tentoonstelling, maar een heel mooi 'kaartenboek' voor een schappelijke prijs. Slechts de lijst van tentoongestelde werken achterin verraadt dat het ter gelegenheid van een tentoonstelling is uitgegeven. De rangschikking volgt hier de bruikleengevers, waarbij de uitgeleende objecten, meestal kaarten, soms met een afbeeldingsnummer en soms met paginanummer worden genoemd. Het is even puzzelen om van een kaart in het boekje de bijbehorende informatie te vinden. De foto's van het paleis zijn, tenzij er in de tekst aan gerefereerd wordt, niet van een nummer of referentie voorzien, terwijl de fotograaf meer lof verdient heeft.

Samengevat: een kartografisch kleinood voor een vriendelijke prijs.

© KEES VAN GROOTHEEST ©

De atlas van Acker Stratingh

Prof. dr. Reinder Reinders (geb. 1941) was van 1989-2006 hoogleraar archeologie van Eurazië aan de Rijksuniversiteit Groningen. Daarvoor werkte hij als hoofd van de afdeling maritieme archeologie bij de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Tientallen publicaties weerspiegelen deze werkzaamheden. In 2016 sloeg Reinders ogenschijnlijk een andere weg in, met de monumentale publicatie van *De atlas van Beckeringh*, in opdracht van de Stichting Groninger Historische Publicaties. En nu is er dus *De atlas van Acker Stratingh*.

Dit boek behelst de heruitgave van 'De kaart van de provincie Groningen met aanduiding van de Grondgesteldheid en de Waterstaat en vele, voor de Geschiedenis van haren bodem belangrijke bijzonderheden opgemaakt [...] onder toezicht van G. Acker Stratingh [etc.], 1837'. Maar hierbij blijft het niet. Uitvoerig komen ook andere zaken aan de orde, zoals het wetenschappelijk klimaat in Groningen aan het begin van de negentiende eeuw, de geologische en bodemkundige kartering in Nederland meer in het algemeen, de wijze waarop het betreffende onderzoek ten behoeve van de kaart heeft plaatsgevonden en de totstandkoming van andere geologische kaarten, vóór en na de inventarisatie zoals die door Acker Stratingh en zijn kompanen is uitgevoerd. Een Engelstalige samenvatting completeert dit geheel. Een zegen is dat noten op dezelfde bladzijde in de marge worden weergegeven en dat daarvoor niet hoeft te worden gebladerd. Ik zou het wel prettig hebben gevonden als bij illustraties altijd was vermeld waar de afgebeelde originelen zich bevinden.

Hoofdstuk 4 is het belangrijkste en meest omvangrijke hoofdstuk: het beslaat ongeveer de helft van het hele boek en documenteert gedetailleerd hoe de gegevens voor de geologische kaart van 1837 bijeen zijn gebracht. Dit gebeurde op even verrassende als praktische wijze. De kaart van de provincie Groningen van J.H. Jappé uit 1835 onderscheidde 57 gemeenten. Een exemplaar van de betreffende kaart werd in 57 stukken opgeknipt, precies langs de aangegeven gemeentelijke begrenzing. Elk van deze 57 stukjes kaart werd naar de bijbehorende burgemeester toegestuurd, met de vraag

om op het betreffende knipsel aan te geven "verschillende soorten gronden welke zich in Uwe gemeente regelmatig voordoen, b.v. van kleigrond, Zandgrond, Hoogveen, Laagveen enz." Keurig was ook vermeld hoe aan dit verzoek moest worden voldaan: zand = geel, klei = donkerblauw, knipklei of Roodoorn = roest kleur op blauw, Zavelgrond = lichtblauw, Hoogveen = bruin, Laagveen = zwart.

Het aansprekende van deze geschiedenis (en van dit boek) is nu, dat de meeste van deze uitgeknipte en bewerkte, 'ingevulde' stukjes kaart bewaard zijn gebleven in het archief van Acker Stratingh. In het boek van Reinder Reinders worden ze – bij de juiste gemeente uiteraard – keurig een voor een afgebeeld en van gedetailleerd commentaar voorzien, vaak verduidelijkt met extra kaartjes en prachtige foto's van de huidige situatie ter plaatse van Reinder Reinders zelf. Men zou denken dat enige kennis van de lokale geschiedenis en geografie van de provincie Groningen een voorwaarde is om voor dit boek de nodige interesse op te brengen. Maar ik geloof dat het andersom werkt: door deze gedegen en fascinerende 'atlas', wordt de belangstelling voor de Groningse kartografie in de negentiende eeuw juist gestimuleerd.

Eigenlijk kan men stellen dat deze publicatie het resultaat is van de vruchtbare samenwerking tussen de archeoloog en de historisch-kartograaf: op basis van bijna tweehonderd jaar oude 'scherven' is een reconstructie gemaakt van de verwezenlijking van een kaart uit 1837. Dit is op zichzelf al een intrigerend en aantrekkelijk verhaal: het laat ook duidelijk de kartografen van toen aan het werk zien, wat een extra dimensie aan het boek toevoegt. De solide uitvoering, op zwaar papier, met schitterende kleurenreproducties, die onooglijke manuscriptkaartjes tot fraaie juweeltjes omtoveren, maken dit boek tot een zeer rijk, onweerstaanbaar geheel.

© REINDER STORM ©

DE ATLAS VAN ACKER STRATINGH:

Kartering van de Groninger bodem, wierden en waterstaat (1825-1839)

- 🕒 **Reinder Reinders.**
- 📖 Eelde: Barkhuis, 2019 312 p. Met gevouwen reproductie van de kaart van Acker Stratingh achterin het boek, in kleur en op ware grootte.
- 📖 ISBN 9789492444882
- 💰 Prijs: € 49.95

LITERATUUR

en facsimile-uitgaven

Samengesteld door
**Peter van der Krogt en
Martijn Storms**

E-mail: p.c.j.vanderkrogt@uva.nl
m.storms@library.leidenuniv.nl

B
Bodenstein, Wulf, 'The Africa's Museum's largest maps of the Congo.' *Maps in History - BIMCC Newsletter* 66 (January 2020): 16-27.
Boer, Adri den, 'Oostingen' van middeleeuwse kerken verrassend exact.' *Geo-Info* 17,2 (2020): 18-20.
Brommer, Bea, 'Elias Herckmans en zijn kaarten van Chili uit 1643.' *Caert-Thresoor* 39,1 (2020): 18-25.
Brouwer, Sigrun, 'Kaartencollecties in Nederland: Erfgoed Leiden en omstreken.' *Caert-Thresoor* 39,1 (2020): 26-31.

D
Dupont, Colin, & Bram Vannieuwenhuyze, 'La cartographie des zones suburbaines sur les plans de villes de Jacques de Deventer (milieu du XVIe siècle).' In Guy Thewes & Martin Uhrmacher (eds.), *Extra Muros. Suburban spaces in the late Middle Ages and modern times*. Köln: Böhlau Verlag, 2019, blz. 27-50. [correctie op CT 39,1, blz. 42].

E
Edney, Matthew H., & Mary Sponberg Pedley (red.), *The History of Cartography, Volume 4: Cartography in the European Enlightenment*. Chicago: University of Chicago Press, 2020. - 1920 blz. ISBN: 9780226184753. - Prijs \$500 (ook als e-book verkrijgbaar: ISBN: 9780226339221. - Prijs \$500).

H
Haddad, Thomás A.S., *Maps of the Moon: Lunar cartography from the seventeenth century to the space age*. Brill Research Perspectives in Map History 1,2 (2019): 1-06. - Ook verkrijgbaar als monografie, ISBN 978-9004400887. Prijs \$85.
Hoftijzer, Paul, 'Lichtend voorbeeld. De Leidse Officina Plantiniana (1583-1619).' *De Boekenwereld* 36,1 (2020): 10-15.

I
Imhof, Dirk, 'Christoffel Plantijn, een wereldvermaarde uitgever.' *De Boekenwereld* 36,1 (2020): 4-9

K
King, Robert, Franciscus Monachus and the c. 1529 Paris Gilt Globe. *The Globe* 86 (2019): 19-42.
King, Robert, Franciscus Monachus' 'De Orbis Situ Ac Descriptione' - a parallel translation. *The Globe* 86 (2019): 43-69.

Krogt, Peter van der, 'Kaartennetten van Seiffardt's Boekhandel.' [Uit de KNAG-collectie 7]. *Geografie* 29,2 (2020): 20-21.
Krogt, Peter van der, 'De Atlas des Enfans (1758-1857): Een Amsterdams aardrijkskundeboek met blinde kaarten in tachtig uitgaven.' *Caert-Thresoor* 39,1 (2020): 3-17.

N
Noordhoff Atlasproducties, *De Bosatlas van de Tweede Wereldoorlog*. Groningen: Noordhoff-Atlasproducties i.s.m. Nationaal Comité 4 en 5 mei, 2020. - 256 blz. ISBN 9789001122515. - Prijs €39,95.

O
Onderwijsmuseum, *Lessen: Periodiek van het Nationaal Onderwijsmuseum en de Vereniging van Vrienden* 14,2 (winter 2019). - Themanummer naar aanleiding van de tentoonstelling 'Stap in de wereld van

de Bosatlas'; bevat diverse artikelen over schoolkartografie.

Overeijnder Van den Daal communicatie, *De eerste atlassen en hun uitgevers uit de zestiende en zeventiende eeuw*. [Den Haag]: Postnl, 2020. - SKU: PR86 - art.nr. 400311. - €12,45. - Uitgave n.a.v. de uitgave van een reeks postzegels die herdenken dat Ortelius' theatrum 450 jaar geleden verscheen.

S
Stewart, Roger, 'Nicolas-Louis de Lacaille: Pioneer of scientific cartography in Southern Africa.' *Maps in History - BIMCC Newsletter* 66 (January 2020): 29-33.
Storm, Reinder, 'Plakkaarten van Francis Allan: Een negentiende-eeuwse uitgave van de firma Vlieger te Amsterdam.' *Caert-Thresoor* 39,1 (2020): 26-31.
Storm, Reinder, 'Parijs in vogelvlucht (1870)' [Uit de KNAG-collectie 8], *Geografie* 29 (2020), 5: 20-21.

Inhoud historisch-kartografische tijdschriften

E-PERIMETRON 15,1 (2020)
On-line tijdschrift: <http://www.e-perimtron.org>

Abshire, Corey, Dmitri Gusev, Sergey Stafeyev, & Mengjie Wang. 'Enhanced Mathematical Method for Visualizing Ptolemy's Arabia (blz. 1-25).

Voulgarakis, Evangelos, Angeliki Tsorlini, & Chrysoula Boutoura. 'Depicting the Greek communities in 'Smyrna Zone', Asia Minor at the beginning of 20th century (1919-1922), combining historical maps with textual data (blz. 26-43).

Koussoulakou, Alexandra, M. Dimitriadou, Christina Kontogianni, & Yannis Mitzias. 'Telling of

a city's invisible past through georeferenced historical documents and web map technology (blz. 44-56).

IMCOS JOURNAL 159 (DECEMBER 2019)
Informatie: <http://www.imcos.org/imcos-journal>

Joynes, Daphne, 'North Atlantic Vision: The depiction of Inuit people on William Parker's eighteenth century chart of Newfoundland' (blz. 6-16).

Pineda de Ávila, Nydia, 'A Comotography Printed in New Spain: The recreation of a genre in the colonial Americas' (blz. 18-26).

Davies, Stephen, 'A Point of View: The incarnations of Sheet 1696, 'Hong Kong &c. As seen from the Anchorage', 1846' (blz. 29-41).

Edwards, Jeremy, 'What to Collect? Baedeker Guides' (blz. 51-54).

IMCOS JOURNAL 160 (MARCH 2020)
Informatie: <http://www.imcos.org/imcos-journal>

Smith, Richard, 'Jungle Boundaries: Redefining the Line of Tordesillas' (blz. 7-20).

Barber, Peter, 'Mapping Prejudice: The Moravian Segregation Plans of 1727-1728' (blz. 22-31).

Stewart, Roger, 'Africa: A group of small maps with shields, 1690-1753' (blz. 33-40).

THE PORTOLAN 107 (SPRING 2020)
Informatie: <http://www.washmapsociety.org/The-Portolan-Journal.htm>

Rhodes, Andrew J., 'The Geographical President: How Franklin D. Roosevelt Used Maps to Make and Communicate Strategy' (blz. 7-16).

Johnson III, Hubert O., 'Three Tiny Islands of Crete' (blz. 17-23).

Grim, Ronald E., 'In the Footsteps of the Crime: Recovering Map Masterpieces Stolen by E. Forbes Smiley' (blz. 24-30).

Stewart, Roger Ian, 'Confessions of a Collector' (blz. 31-35).

MAPS IN HISTORY 61-66 (2018-2020)
Newsletter of Brussels Map Circle

Bodenstein, Wulf, 'The Africa Museum's largest maps of the Congo'. 66 (2020 Jan): 16-27.

Stewart, Roger, 'Nicolas-Louis de Lacaille: Pioneer of scientific cartography in Southern Africa'. 66 (2020 Jan): 29-33.

Smit, Rick, 'Ethnographic mapping in the light of the Peace Treaties: An example from 100 years ago: Juozas Gabrys, Carte Ethnographique de l'Europe'. 65 (2019 Sep): 18-24.

Staelens, Jean-Christophe, 'The Brussels Map Circle as a case study: Interview with Diane Staelens, Master of Arts KUL & UvA, currently working at My Sherpa (Brussels) as

Educational Advisor'. 65 (2019 Sep): 25.

Herbert, Francis, 'Chronograms in cartography: an excursion into dates'. 64 (2019 May): 16-17.

Moore, John, 'Nieuwe Caart van de Rivier van Glasgow [A Scottish source for a Dutch sea chart]'. 64 (2019 May): 18-24.

Stewart, Roger, 'Peter Kolbe's Maps of the Cape of Good Hope'. 63 (2019 Jan): 16-22.

Bracke, Wouter, 'The maps in the early editions of Guicciardini's Descrittione di tutti i paesi bassi'. 62 (2018 Sep): 11-16.

Roque de Oliveira, Francisco, 'The Portuguese voyages to the Spice Islands and the first European maps and sketches of Southeast Asia, 1502-1554.' 61 (2018 May): 7-14

Grote collectie antieke landkaarten
 en stedenprenten van alle delen van de wereld

Antiquariaat
Dat Narrenschip

Turfkaai 11 (bij de bushalte)
 4331 JV Middelburg

telefoon
 0118 674141

mobiel:
 06 28146967

e-mail
 mail@datnarrenschip.nl

Openingstijden:
 donderdag
 11.00 – 21.00 uur

vrijdag
 12.00 – 17.00 uur

zaterdag
 11.00 – 17.00 uur

Ook gevestigd te Amsterdam
 Singel 276
 1012 WG Amsterdam

Geopend: zaterdag
 10.30 – 17.30

www.datnarrenschip.nl

In- en verkoop: **antiquarische boeken**

prenten

decoratieve grafiek

Brede sortering:

- Geïllustreerde drukken 15-19e eeuw
- Topografie
- Atlassen
- Reisboeken
- Oude kunstgrafiek
- Natuurlijke historie

Antiquariaat
Plantijn

Ginnekenmarkt 5 - 4835 JC Breda
Telefoon: 076 560 44 00
Mobiel: 06 532 994 10
E-mail: dieter.d@planet.nl
www.plantijnmaps.com

Internetveilingen

Februari, Maart, April, Mei, Juni,
September, Oktober en November

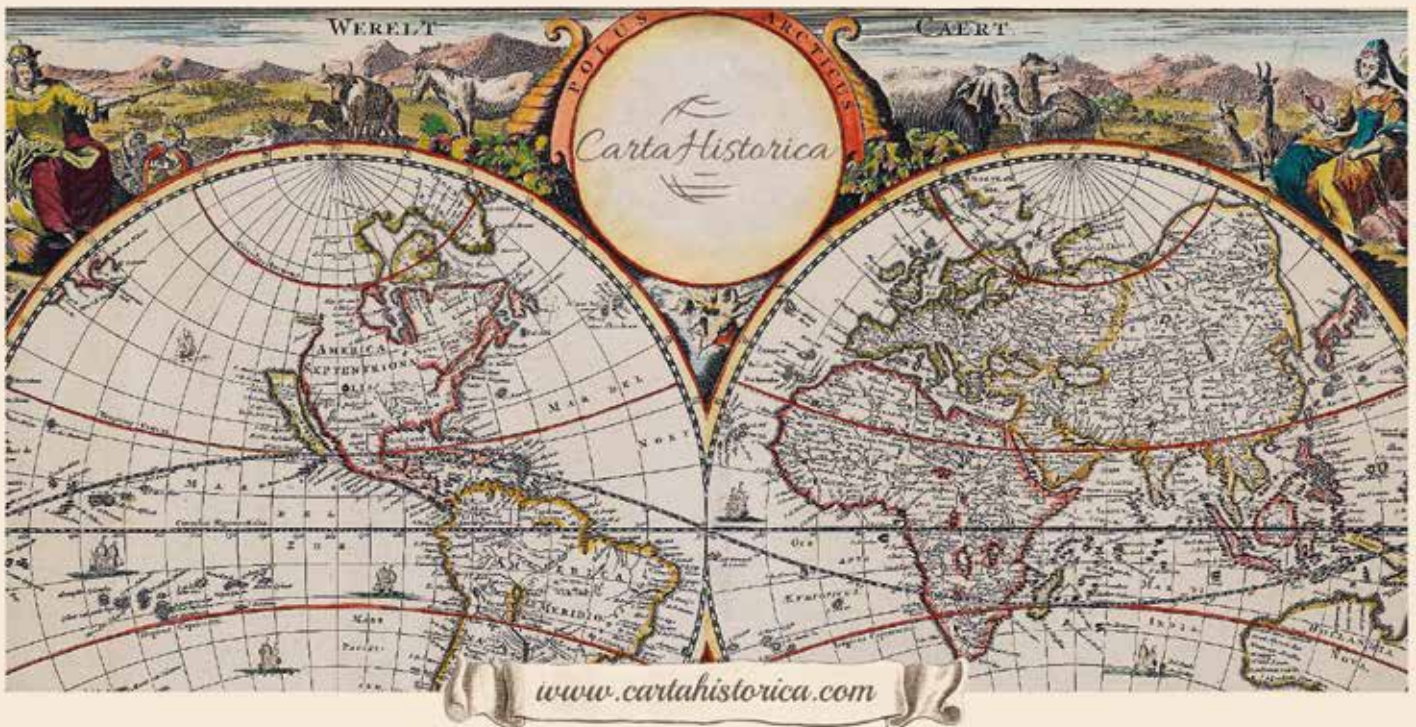

www.swaen.com

Inbreng voor deze internet-veilingen is mogelijk
gratis taxatie - email: paulus@swaen.com

Tel. London + 44 (0)750 937 0039 / USA +1 727 687 3298

Sinds 40 jaar inkoop en verkoop van oude kaarten en atlassen
online catalogus met meer dan 2000 items

*A map enthusiast with 40 years of pure passion.
Discover maps from all over the world.*

 [cartahistorica](https://www.instagram.com/cartahistorica)

 [cartahistorica](https://www.facebook.com/cartahistorica)

 info@cartahistorica.com